

Podrška stručnjaka djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja

Bažant, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:642085>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
DIPLOMSKI STUDIJ SOCIJALNOG RADA

Josipa Bažant

**PODRŠKA STRUČNJAKA DJECI ŽRTVAMA
SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA**
DIPLOMSKI RAD

Mentorica: Prof. dr. sc. Ninoslava Pećnik

Zagreb, ožujak, 2023.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. <i>Definiranje pojma seksualnog zlostavljanja i njegovi pojavni oblici</i>	<i>2</i>
2. INDIKATORI I POSLJEDICE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE	5
2.1. <i>Čimbenici rizika i zaštite za seksualno zlostavljanje djeteta.....</i>	<i>5</i>
2.2. <i>Kako prepoznati seksualno zlostavljano dijete?</i>	<i>7</i>
2.3. <i>Kratkoročne i dugoročne posljedice seksualnog zlostavljanja djeteta</i>	<i>13</i>
3. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE	21
3.1. <i>Čimbenici koji sprječavaju razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece – barijere</i> 23	
3.2. <i>Čimbenici koji potiču razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece – facilitatori.</i>	<i>34</i>
4. ULOGA STRUČNJAKA U PREPOZNAVANJU I SPRJEČAVANJU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE TE NJIHOVOJ ZAŠTITI	39
4.1. <i>Pravni kontekst podrške i zaštite djece žrtava seksualnog zlostavljanja.....</i>	<i>39</i>
4.2. <i>Sumnja i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djeteta od strane stručnjaka.....</i>	<i>44</i>
4.3. <i>Stavovi i iskustva stručnjaka sa seksualnim zlostavljanjem djece</i>	<i>51</i>
5. ZAKLJUČAK.....	56
LITERATURA	58

Podrška stručnjaka djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja

Sažetak:

Seksualno zlostavljanje djece jedan je od oblika zlostavljanja koji unatoč poduzetim naporima unaprjeđenja sustava zaštite djece, ima veliku tamnu brojku. Prema podacima Vijeća Europe svako peto dijete žrtva je seksualnog zlostavljanja, a stopa otkrivanja iznosi tek 10%. Ovo je vrlo zabrinjavajući podatak budući da iskustvo seksualnog zlostavljanja na preživjele ostavlja brojne i dalekosežne negativne posljedice. Cilj ovog rada detaljno je prikazati novije teorijske i empirijske spoznaje o znakovima prepoznavanja (indikatorima) i posljedicama seksualnog zlostavljanja djece, čimbenicima koji utječu na razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece te ulogi stručnjaka u prepoznavanju i sprječavanju seksualnog zlostavljanja djece i njihovoj zaštiti. U radu je najprije dan pregled pojmovnog određenja seksualnog zlostavljanja djece i njegovih pojavnih oblika. Kroz prizmu ekološko teorijskog okvira opisani su ključni indikatori i posljedice zlostavljanja djece s pripadajućim prediktorima te čimbenici koji sprječavaju razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece (barijere) i oni koji pridonose njegovu razotkrivanju (facilitatori). U dijelu pravnog konteksta podrške i zaštite djece žrtava seksualnog zlostavljanja navedeni su ključni međunarodni i nacionalni pravni dokumenti koji predstavljaju okvir djelovanja stručnjaka i drugih odraslih osoba kada se susretnu sa sumnjom na seksualno zlostavljanje djeteta, a u nastavku rada glavne faze i načela provođenja istraživačkog intervjua. Na kraju je dan uvid u stavove, znanja i iskustva s kojima se stručnjaci susreću u radu s djecom, (potencijalnim) žrtvama seksualnog zlostavljanja, a imaju velik utjecaj na otkrivanje i prevenciju seksualnog zlostavljanja djece.

Ključne riječi: *seksualno zlostavljanje djece, razotkrivanje, barijere i facilitatori, socijalni rad*

Professional support for child victims of sexual abuse

Abstract:

Child sexual abuse is a form of abuse which, despite the undertaken efforts to improve the child protection systems, is accompanied by large and gloomy numbers. According to the Council of Europe, every fifth child is a victim of sexual abuse, and the disclosure rate is only 10%. This is very worrying information since the experience of sexual abuse leaves numerous and far-reaching consequences on the victims. The aim of this paper is to present in detail the latest theoretical and empirical knowledge about the signs of recognition (indicators) and consequences of child sexual abuse. In addition, the paper will shed light on the factors that influence the disclosure of child sexual abuse and the role of professionals in recognizing and preventing child sexual abuse, together with their protection. Firstly, the paper first gives an overview of the conceptual definition of child sexual abuse and its manifestations. Through the prism of the ecological theoretical framework, the key indicators and consequences of child sexual abuse are described with associated predictors, as well as the factors that prevent the disclosure of child sexual abuse (barriers) and those that contribute to its disclosure (facilitators). The key international and national legal documents that represent the framework for the actions of professionals and other adults when they encounter suspicion of child sexual abuse are listed as a part of the legal context of support and protection of child victims of sexual abuse. This is followed by the main stages and principles of conducting a research interview. Towards the end, an insight into the attitudes, knowledge and experiences that professionals encounter when working with children, (potential) victims of sexual abuse, is given. The aforementioned has a great influence on the disclosure and prevention of child sexual abuse.

Key words: *child sexual abuse, disclosure, barriers, facilitators, social work*

Izjava o izvornosti

Ja, Josipa Bažant pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Josipa Bažant

Datum: 29. ožujka, 2023.

1. UVOD

Seksualno zlostavljanje djece globalni je široko rasprostranjeni, javnozdravstveni i socijalni problem. Na internacionalnoj razini, rezultati meta analize procjenjuju da globalne stope seksualnog zlostavljanja djece iznose 7,6 – 7,7% za dječake i 18,0 – 19,7% posto za djevojčice (Stoltenborgh i sur., 2015., prema Russel i sur., 2020.). U Hrvatskoj se učestalost seksualnog zlostavljanja djece kreće u rasponu od 8,5% do 13,7%, ovisno o tome kako su istraživači definirali gornju graničnu dob djetinjstva (Ajduković i sur., 2013., prema Popović i sur., 2018.). Stoltenborgh (2015.) navodi kako se procjene prevalencije seksualnog zlostavljanja djece razlikuju obzirom na metodološke razlike u provedbi istraživanja uključujući razlike u definiranju seksualnog zlostavljanja, broju i vrsti sudionika, vremenu provedbe istraživanja, broju i obliku formuliranih pitanja te načinu prikupljanja podataka. Podaci Vijeća Europe (2022.) pokazuju da je 1 od 5 djece žrtva nekog oblika seksualnog nasilja.

Prema tome, seksualno zlostavljanje široko je rasprostranjen fenomen koji se može dogoditi bilo gdje: u obitelji, susjedstvu, školi, tijekom izvannastavnih aktivnosti, u parkovima, preko telefona, putem web kamere ili općenito online. U većini slučajeva (70 – 80%) počinitelj je netko koga dijete poznaje, osoba od povjerenja i uzrokuje trajne negativne posljedice na fizičko i psihičko zdravlje djeteta (Vijeće Europe, 2022.). Prema istraživanju Tang (2002.) oko 40% počinitelja čine članovi obitelji, oko 46% druge poznate osobe, a od 10 do 30% počinitelja su osobe nepoznate djetetu (prema Sesar i sur., 2021.). Obzirom na spol, rezultati istraživanja pokazuju da su većina počinitelja muškarci, a njihova prosječna dob iznosi od 24 do 30 godina (Goldman, 2000., Tyler i Cauce, 2002., Pereda i sur., 2009., prema Sesar i sur., 2021.). Što se karakteristika žrtava tiče, istraživanja pokazuju da su djevojčice pod većim rizikom za izloženost seksualnom zlostavljanju nego dječaci (Tang, 2002, Tyler i Cauce, 2002., Dunne i sur., 2003., Ayan i Bilican Gokkaya, 2018., Assink i sur., 2019., prema Sesar i sur., 2021.) te za djevojčice taj rizik u prosjeku iznosi 19,5%, a dječake 10,3% (Stoltenborgh i sur., 2011.).

Empirijska istraživanja pokazala su da se u 90% slučajeva seksualno nasilje ne prijavi policiji (Vijeće Europe, 2022.), odnosno da se otkrije samo 10% slučajeva seksualnog zlostavljanja djece (Bilić i sur., 2012.). Upravo visoka stopa prevalencije i niska stopa razotkrivenosti te dalekosežnost negativnih posljedica koje ono ima na dijete i društvo u cjelini ukazuju na delikatnost fenomena i nužnost djelovanja svih društvenih aktera u smjeru otkrivanja, sprječavanja i zaštite djece od aktualnog i potencijalnog seksualnog zlostavljanja.

Shodno navedenom, cilj je ovog diplomskog rada detaljno prikazati novije teorijske i empirijske spoznaje o znakovima (indikatorima) prepoznavanja i posljedicama seksualnog zlostavljanja djece, čimbenicima koji utječu na njegovo razotkrivanje (barijere i facilitatori), kao i ulozi stručnjaka u prepoznavanju i sprječavanju seksualnog zlostavljanja djece te njihovoj zaštiti. No, kako bismo uopće mogli prepoznati i reagirati na seksualno zlostavljanje, odnosno prevenirati ga, potrebno je najprije definirati sam pojam. U prvom dijelu rada dan je pregled definicija seksualnog zlostavljanja i njegovih pojavnih oblika.

1.1. Definiranje pojma seksualnog zlostavljanja i njegovi pojavni oblici

U literaturi u području seksualnog nasilja nad djecom nailazimo na dva ključna pojma: seksualno zlostavljanje i seksualno iskorištavanje.

Svjetska zdravstvena organizacija (2003.) seksualno zlostavljanje djece definira kao uključivanje djeteta u seksualnu aktivnost koju dijete ne može u potpunosti razumjeti, za koju nije u mogućnosti dati informirani pristanak, aktivnost za koju dijete nije razvojno zrelo ili aktivnost koja predstavlja kršenje zakona i/ili društvenih tabua. Prema definiciji **Američke akademije dječje i adolescentne psihijatrije** (2014., prema Roje Đapić i sur., 2021.), seksualno zlostavljanje djece definira se kao: 1) bilo kakav seksualni čin između odrasle osobe i maloljetne osobe ili između dvije maloljetne osobe ako jedna ima moć nad drugom te 2) prisiljavanje ili uvjeravanje djeteta na sudjelovanje djeteta u seksualnom činu bilo kakve vrste (s kontaktom ili bez kontakta). Seksualno zlostavljanje tako podrazumijeva i ekshibicionizam, izlaganje djece pornografskom sadržaju, voajerizam i seksualiziranu komunikaciju preko

telefona ili interneta (Roje Đapić i sur., 2021.). Prema **Buljan Flander i Ćosić** (2003.), seksualno zlostavljanje djece odnosi se na slučajeve u kojima odrasla osoba prisiljava dijete da sudjeluje u nekoj seksualnoj aktivnosti, koristeći pritom dijete kako bi zadovoljila svoje vlastite seksualne želje, što može uključivati spolni odnos, milovanje, masturbaciju, oralni ili analni odnos ili izlaganje djece pornografskim videosnimkama, knjigama, časopisima i drugom materijalu. **Ujedinjeni narodi** (2017.) seksualno zlostavljanje definiraju kao stvarno ili prijeteeće napadanje seksualne prirode pomoću prisile te pod uvjetima nejednakosti ili prinude pri čemu seksualnu aktivnost definiraju kao fizički kontakt seksualne prirode. S druge strane, seksualno iskorištavanje definiraju kao bilo koji način ili pokušaj zlouporabe pozicije ranjivosti, različitih pozicija moći i povjerenja u seksualne svrhe te koje uključuje financijski, socijalni ili politički profit od seksualne eksploatacije druge osobe.

Iz navedenih teorijskih definicija seksualnog zlostavljanja djece vidljivo je da većina njih sadrži segment prisile i uvjeravanja na seksualnu aktivnost, ali i segment moći koju odrasla osoba ima spram djeteta te ju koristi kako bi zadovoljila svoje seksualne želje. Definicija **Svjetske zdravstvene organizacije** dodatno pretpostavlja izostanak informiranog pristanka ili da nije dan slobodno i svjesno. Ono što je još zajedničko većini jest da oblici seksualne aktivnosti ne moraju nužno uključivati fizički kontakt počinitelja i žrtve te pod seksualnim zlostavljanjem smatraju i samo izlaganje djeteta pornografskom materijalu dok se definicija **Ujedinjenih naroda** zadržava isključivo na fizičkom kontaktu. No, s druge strane uvode i novi konstrukt seksualnog iskorištavanja koji opet kreće iz pozicije moći, a uključuje bilo koji način seksualne eksploatacije slabije strane čime se pretpostavlja i odsustvo fizičkog kontakta.

Navedene definicije se u mnogočemu slične te kada bismo ih objedinili u jednu mogli bismo reći da je **seksualno zlostavljanje djece** čin uključivanja djeteta u neželjeni seksualni odnos koji podrazumijeva nadmoć i kontrolu odrasle osobe spram djeteta koje u taj odnos ulazi bez informiranog pristanka ili s nesvjesnim pristankom pri čemu se krše zakonske i društvene norme. Sam čin može biti sa ili bez fizičkog kontakta, a uključuje prijetnju, poniženje, povredu i/ili napad te može uključivati prinudu i/ili prisilu. Prema tome, seksualno zlostavljanje djeteta uključuje aktivnosti kao što su: spolni odnos, milovanje, masturbacija, oralni ili analni odnos, ekshibicionizam,

voajerizam, izlaganje djeteta pornografskim sadržajima, komunikacija preko telefona ili interneta.

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007.) potonje definira kao sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom koje je, sukladno relevantnim odredbama nacionalnog prava, mlađe od zakonske dobi za seksualne aktivnosti pri čemu svaka stranka Konvencije određuje dobnu granicu ispod koje je zabranjeno sudjelovati u seksualnim aktivnostima s djetetom. Ta je definicija ugrađena u **Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djeteta** (2014.) Definicija seksualnog zlostavljanja obuhvaća i sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom u kojim se koristi sila ili prijetnja, zloupotrebljava se priznati položaj povjerenja, autoriteta ili utjecaja nad djetetom (uključujući i unutar obitelji) ili se zloupotrebljava posebno ranjiva situacija djeteta, pogotovo uslijed teškoća u razvoju (invaliditeta) ili situacije ovisnosti (Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, 2007.).

Prema hrvatskom **Kaznenom zakonu** (dalje: KZ) seksualno zlostavljanje obuhvaća niz aktivnosti, od nasilnog i nenasilnog spolnog odnosa ili s njim izjednačene spolne radnje, od neprimjerenog dodirivanja do udvaranja odrasle osobe, navođenja ili prisiljavanja djeteta da gleda filmove, časopise, slike i slične materijale s pornografskim sadržajima, samozadovoljavanja pred djetetom, pokazivanja genitalija djetetu, izlaganja djeteta da golo pozira odraslim osobama, sve do uhođenja djeteta kada se kupa ili presvlači (MUP RH, 2018., prema Roje Đapić i sur., 2021.) Oblici seksualnog nasilja nad djecom inkriminirani su u KZ-u - glavi XVI. Kaznena djela protiv spolne slobode kao kaznena djela: spolni odnošaj bez pristanka, silovanje, teška kaznena djela protiv spolne slobode, bludne radnje, spolno uznemiravanje i glavi XVII. Kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta kao kaznena djela: spolna zlouporaba djeteta mlađeg od 15 godina (čl. 158.), spolna zlouporaba djeteta starijeg od 15 godina (čl. 159.) iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 163.), iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 164.), upoznavanje djece s pornografijom (čl. 165.), zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od 15 godina (čl. 160.), mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba (čl. 161.), podvođenje djece (čl. 162.), iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 163.), iskorištavanje djece za

pornografske predstave (čl. 164.), upoznavanje djece s pornografijom (čl. 165), teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (čl. 166.) (NN 84/2021.).

Definicija Konvencije Vijeća Europe o zaštiti, kao i definicija sadržana u Protokolu o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece, u odnosu na teorijsku definiciju sadrži i pravni element („sukladno relevantnim odredbama nacionalnog prava“) dodajući odredbu da svaka stranka Konvencije sama određuje dobnu granicu ispod koje je zabranjeno sudjelovati u seksualnim aktivnostima s djetetom. Određivanje zakonske dobi važno je kako bi se specificirala populacija koju zakon obuhvaća, a naš Kazneni zakon (NN 84/2021.) navodi da je u Hrvatskoj dobna granica za pristanak na seksualni odnos 15 godina. Nadalje, isti taj zakon donosi određenje inkriminiranih aktivnosti koje su taksativno pobrojane (prethodno u tekstu navedene), dok teorijsko određenje ne sadrži tako preciznu klasifikaciju. Uspoređujući zakonsko i teorijsko određenje istraživanog konstrukta možemo primijetiti nesklad u određenju pojma jer Kazneni zakon spominje spolno zlostavljanje dok Konvencija i Protokol govore o seksualnom zlostavljanju, a u literaturi se još koriste i sljedeći termini: seksualno zlopotrebljavanje, seksualno iskorištavanje, seksualna viktimizacija, seksualno nasrtanje, seksualno uznemiravanje, silovanje djeteta (Sesar i sur., 2021.).

2. INDIKATORI I POSLJEDICE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

2.1. Čimbenici rizika i zaštite za seksualno zlostavljanje djeteta

U stručnoj literaturi nalazimo razne čimbenike koji mogu povećati rizik od seksualnog zlostavljanja kod djece. Na **individualnoj su razini** kroz brojna istraživanja najčešće potvrđeni sljedeći čimbenici rizika: **spol, dob, ranije iskustvo seksualnog zlostavljanja, zlorporaba sredstava ovisnosti** (Mamula i sur., 2020.).

Rezultati istraživanja ukazuju da je **ženski spol** rizični čimbenik za seksualno zlostavljanje, odnosno da su djevojčice pod većim rizikom za izloženost seksualnom zlostavljanju u odnosu na dječake (Tyler i Cauce, 2002., Tang, 2002., Dunne i sur., 2003., Ayan i Bilican Gokkaya, 2018., Assink i sur., 2019., prema Sesar i sur., 2021.).

Pojedina istraživanja izvještavaju u postotku koji iznosi više od 80% za ženski spol (WHO, 2003., Heenan i Murray, 2006., Black i sur., 2011., Breiding i sur., 2014., prema Mamula i sur., 2020.), a pojedina o odnosu žene – muškarci, koji iznosi 4:1 ili 5:1, a neke su kliničke studije utvrdile da je taj odnos niži i kreće se od 1,5:1 do 3:1 (Finkelhor, 1994., Rutter i sur., 1994., prema Sesar i sur., 2021.).

Najrizičnija **dob** za seksualno zlostavljanje je pubertetska dob koju karakterizira razvoj sekundarnih spolnih obilježja, ranjivost i problemi samopoimanja (Finkelhor, 1993., Svedin 2001., prema Sesar i sur., 2021.). Ta se dob odnosi na razdoblje od 8 do 10 godina ili od 7 do 13 godina (Sesar i sur., 2021.), odnosno kada govorimo o prosječnoj dobi seksualnog zlostavljanja djeteta ona iznosi 9 godina (Berliner i Elliot 2002., prema Bilić i sur., 2012.). Dobna granica prvog zlostavljanja niža je u slučajevima kada je zlostavljač otac (Svedin, 2001., prema Sesar i sur., 2021.). Vezano uz spolne razlike, djevojčice su u većem riziku od izloženosti zlostavljanju u ranijoj dobi i dužem trajanju (Putnam 2003., prema Sesar, 2021.) dok dječaci imaju veću vjerojatnost biti zlostavljani od nekog tko nije član obitelji te od osoba koje su već osuđene zbog zlostavljanja djece (Berliner i Elliot 2002., prema Bilić i sur., 2012.).

Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da kod djece koja imaju **ranije iskustvo seksualnog zlostavljanja** (ili druge vrste zlostavljanja) postoji značajno veća vjerojatnost od ponovnog doživljavanja takvog traumatskog iskustva (Fisher i sur., 2000., Arata, 2002., Classen i sur., 2005., Fargo, 2009., prema Mamula i sur., 2020., Roje Đapić i sur., 2021., Sesar i sur., 2021.).

Utvrđena je uzročno – posljedična povezanost između seksualnog zlostavljanja i **zlouporebe sredstava ovisnosti**, odnosno alkohola i droga (WHO, 2003., Oram, 2019., prema Mamula i sur., 2020.). No, nažalost nije jasno što je od navedenog uzrok, a što posljedica. S jedne strane, djeca i mladi koji koriste različita sredstava ovisnosti u većem su riziku od seksualnog zlostavljanja, dok je s druge strane korištenje sredstava ovisnosti jedna od čestih posljedica seksualnog zlostavljanja, kao način da se žrtva lakše nosi s posljedicama traume (Mamula i sur., 2020.).

Uz navedene rizične čimbenike, spominju se i brojni drugi kao što su djeca bez pratnje, djeca u udomiteljskim obiteljima, djeca s teškoćama u razvoju, LGBTQ djeca i mladi (Nosek i sur., 2001, WHO, 2003., Coulter i Rankin, 2017., prema Mamula i sur.,

2020.), djeca koja se liječe na dječjim odjelima (Kendrick i Taylor, 2000., prema Sesar i sur., 2021.), djeca u javnim školama (Polanczyk i sur., 2003., prema Sesar i sur., 2021.).

Na obiteljskoj razini rizičnim čimbenicima pokazale su se obitelji koje su manje kohezivne, slabije organizirane, imaju problema u funkcioniranju nego obitelji djece koja nisu doživjela seksualno zlostavljanje. Zatim, obitelji u kojima je počinjen incest te su prisutni značajniji problemi u komunikaciji, nedostaje emocionalne povezanosti i fleksibilnosti (Berliner i Elliot, 2002., prema Bilić i sur., 2012.), obitelji izmijenjene osnovne strukture (samohrano roditeljstvo, separirani roditelji, prisutnost novih partnera roditelja), nasilje u obitelji, problematične odgojne prakse, zlouporaba sredstava ovisnosti roditelja, osobno iskustvo viktimizacije i seksualno zlostavljanje u užoj ili široj obitelji (Cyr i sur., 2002., Assink i sur., 2019., prema Roje Đapić i sur., 2021.), mentalna bolest jednog ili oba roditelja (Assink i sur., 2019., prema Sesar i sur., 2021.).

Rizični čimbenici na razini zajednice su odrastanje u zajednici pogođenoj krizama (ratom, nasiljem i sl.), vrlo tradicionalne zajednice u kojima je sam razgovor o seksualnom nasilju, kao i bilo kakvo zadiranje u privatnost obitelji predstavlja tabu (Loredo, 2019., prema Đapić Roje i sur., 2021.).

Zaštitni čimbenici istraživani su u značajno manjoj mjeri. Rezultati nekih istraživanja govore u prilog znanja o dozvoljenim i nedozvoljenim dodirima, znanja o tome što učiniti u slučaju seksualnog zlostavljanja stečenog u ranoj dobi kao čimbenicima koji značajno smanjuju vjerojatnost viktimizacije (Gibson i Leitenberg, 2000., Putnam, 2003., prema Roje Đapić i sur., 2021.), u vezi čega je pokrenuta europska kampanja Vijeća Europe „1 u 5“ (Vijeće Europe, 2017., prema Đapić Roje i sur., 2021.).

2.2. *Kako prepoznati seksualno zlostavljano dijete?*

Indikatori, odnosno određeni **znakovi upozorenja** mogu ukazivati da je dijete bilo ili je još uvijek izloženo seksualnom zlostavljanju. Mogu biti vidljivi na tijelu i tjelesnim promjenama što je rjeđi slučaj jer počinitelj (osobito seksualnog nasilja u obitelji) pomno brine da iza njega ne ostaju fizički tragovi. Stoga su indikatori najčešće

vidljivi u psihološkim promjenama i funkcioniranju, kao i promjenama u ponašanju (Mamula i sur., 2020.).

Da bismo uopće prepoznali znakove seksualnog zlostavljanja potrebno je ispuniti prvi preduvjet, a to je vjerovanje da se ono stvarno dogodilo. Naime, većina ljudi ne želi vjerovati da je moguće da se tako nešto dogodilo, pogotovo njima bliskim osobama – djetetu, učeniku, korisniku za kojeg su odgovorni. Nerijetko iz tog razloga ne žele vidjeti problem ili ga marginaliziraju, minimiziraju ili u potpunosti negiraju njegovo postojanje (Mamula i sur., 2020.). Nadalje, djeca, mladi, ali i odrasli koji su bili žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, najčešće nikome ne povjere što su doživjela i ne prijavljuju ga unatoč očekivanjima odraslih da će odmah nakon preživljenog zlostavljanja zatražiti pomoć (Hebert i sur. 2009., prema Mamula i sur., 2020.).

No, na temelju određenih promjena kod djece može se posumnjati da se radi o preživljenom seksualnom zlostavljanju te pomoći djetetu da se ono zaustavi. Mamula (2007., prema Mamula i sur., 2020.) navodi četiri osnovne grupe indikatora koje mogu skrenuti pozornost i ukazati na moguće seksualno zlostavljanje djeteta. Dijete može samo otvoriti priču, rijetko izravno i u cijelosti već tek nekom rečenicom ili otvaranjem drugog problema. Nekada je moguće primijetiti fizičke indikatore, pogotovo neposredno nakon doživljenog zlostavljanja. Sumnju na seksualno zlostavljanje mogu potaknuti i psihički indikatori te indikatori u ponašanju iako oni mogu ukazivati i na druge oblike preživljenog nasilja i traume. Navedeni znakovi zajednički su za svu djecu i mlade u stanju krize i ne moraju nužno upućivati na seksualno zlostavljanje. Važno je obratiti pažnju na reakcije djeteta i kao potencijalni uzrok uključiti seksualno zlostavljanje kojem je dijete izloženo (Mamula i sur., 2020.). Također, postoje djeca koja ne pokazuju niti jedan znak upozorenja i uspijevaju sakriti da su seksualno zlostavljana što možemo dovesti u vezu s „treniranjem“ djeteta od strane počinitelja da čuva tajnu na način da ne pokazuje svoje emocije kako ih nitko ne bi vidio i kako ne bi saznao što mu se događa (Popadić, 1995., prema Mamula i sur., 2020.). Za otkrivanje seksualnog zlostavljanja neophodno je oslušivati dijete i pratiti njegove reakcije jer je sve što kod djeteta odstupa od uobičajenog znak upozorenja (Popadić i sur., 2018., prema Mamula i sur. 2020.).

Fizički indikatori mogu biti neposredni, jasno vidljivi i kao takvi odmah bude sumnju i skreću pozornost na proživljeno seksualno zlostavljanje. No, mogu biti vidljivi tek nakon nekog vremena ili dugoročno, a praksa je pokazala najčešće ne izazivaju sumnju na seksualno zlostavljanje već se tumače na različite načine kao npr. maloljetnička trudnoća (Mamula i sur., 2020.). Mamula i suradnici (2020.) navode **tri glavne skupine indikatora** seksualno zlostavljanja koji će biti prikazani u nastavku.

Neposredni **fizički indikatori** seksualnog zlostavljanja su: krv na odjeći, potrgana ili krvava odjeća, modrice, rane i ozljede na tijelu (posebno u predjelu genitalija), problemi s hodaњem, problemi s odlaskom na WC (problemi s mjehurom, bolovi prilikom mokrenja), nemogućnost mirnog sjedenja (bolovi u predjelu donjeg dijela trbuha i/ili genitalija).

Fizički indikatori koji se javljaju nakon određenog vremena: učestale urinarne infekcije/bol prilikom mokrenja, bol, svrbež i peckanje genitalija, iscjedak, brojne ozljede i ožiljci na tijelu (različito vrijeme nastanka), bolovi u trbuhu i gastrointestinalni problemi, spolno prenosive bolesti i genitalne infekcije, trudnoća/pobačaj. Buljan Flander i Kocijan Hercigonja (2003., prema Bilić i sur., 2012.) kao fizičke indikatore navode i: česte upale grla, uz poteškoće gutanja i osjećaj gušenja, iznenadno gubljenje ili dobivanje na tjelesnoj težini, menstrualne smetnje, često tuširanje, defanzivan govor tijela, pokrivanje, skrivanje, pokušaj djeteta da bude nevidljivo, „naslage“ odjeće danju i noću, oblačenje koje puno otkriva, zgužvana odjeća za školu.

Psihički indikatori čine možda najveću grupu indikatora koji mogu upućivati da je dijete izloženo seksualnom zlostavljanju, da ga je preživjelo i/ili mu je i dalje izloženo. Velik dio tih indikatora vidljiv je kroz ponašanja:

osjećaj tuge, depresija, osjećaj krivnje, strahovi (npr. strah od određene osobe ili institucije, strah da ostane nasamo s nekim), niska razina samopouzdanja, problemi koncentracije i pamćenja, visoka razina emocionalne izoliranosti od članova obitelji i prijatelja, odsustvo emocija (nepokazivanje emocija), suicidalne misli, nedostatak interesa za svakodnevne aktivnosti, nagle promjene raspoloženja, kronične pritužbe koje nemaju opravdane fizičke razloge (umor, nesanica, glavobolje, druge somatske smetnje), preuzimanje odgovornosti za nasilje (Mamula i sur., 2020.). Buljan Flander

i Kocijan Hercigonja (2003., prema Bilić i sur., 2012.) govore o emocionalnim znacima i dodatno o sljedećim indikatorima: ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost, konfuzija, osjećaj izdaje, strah od odlaska kući nakon škole, strah od mraka i odlaska u krevet, strah od zatvorenih vrata, kupaonice, tuša i soba sa samo jednim vratima, strah od fizičkog kontakta, posebice oko područja genitalija.

Indikatore u ponašanju najlakše je primijetiti, posebice kada su direktno vezani uz školu i školski uspjeh (Mamula, 2020.). Bilić i suradnici (2012.) te su indikatore svrstale u nekoliko kategorija koje slijede.

Seksualizirano ponašanje odnosi se na neuobičajen interes za svoje i tuđe genitalije, čestu masturbaciju, upotrebu „prostih“ riječi, strah od svlačenja na tjelesnom odgoju, crteže s naglašenim seksualiziranim detaljima, crteže koji pokazuju genitalije kroz odjeću, čudne izjave poput : „Ne volim bratovu igricu s jezikom“, guranje objekata u vaginu ili rektum, miješanje afekata sa seksualiziranim ponašanjem, promiskuitet, prostituciju (Bilić i sur., 2012.).

Socijalno ponašanje uključuje konfuziju uloga u obitelji, odbijanje ili molbu da ne ostane s određenom osobom, mokrenje u krevet, tepanje, dudanje palca (regresivno ponašanje), želja da zna sve što će se dalje događati, konstantno „dobro ponašanje“, perfekcionizam, poslušnost, vrlo kontrolirano ponašanje, povučenost ili hiperaktivnost, noćne more (Bilić i sur., 2012.), odbijanje djeteta da govori (šutnja kao izbor), poremećaje spavanja (spavanje za vrijeme nastave, nesanica, noćne more) (Mamula i sur., 2020.).

Pod samodestruktivnim ponašanjem misli se na zlouporabu sredstava ovisnosti (droga, alkohol), pokušaj suicida, samoozljeđivanje, ulazak u problematične situacije, kao da izaziva kaznu, bježanje od kuće (Bilić i sur., 2012.), buntovništvo, delinkventno ponašanje, kronični poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija) (Mamula i sur.,2020.).

Ponašanja u školi obuhvaćaju smetnje pažnje, sanjarenje, distraktibilnost, lako odvlačenje pažnje, izostanke iz škole (bez obzira na školski uspjeh), posebno s dopuštenjem roditelja, često spominjanje tajni ili seksualiziranih tema u školskim zadaćama ili razgovoru, poteškoće u izražavanju svog mišljenja (Bilić i sur., 2012.),

loše ocjene, iznenađan pad razreda, izostanak sa (svih) školskih aktivnosti (Mamula i sur., 2020.).

Postoje i druga ponašanja koju mogu biti indikator seksualnog zlostavljanja kao što su: nisko samopoštovanje, nedostatak povjerenja u sebe, umanjivanje svoje vrijednosti, problemi s vršnjacima, opiranje povezivanju, teškoće emocionalne samoregulacije, nedostatak emocionalne kontrole, nelagoda pri fizičkom kontaktu ili fizičkoj blizini, izbjegavanje boravka samo u blizini određenih ljudi, kao što su članovi obitelji ili obiteljski prijatelji, pretjerana zabrinutost za braću i sestre (Bilić i sur., 2012.), prijava nasilja ili povjeravanje nekoj bliskoj osobi, promjene uobičajenih obrazaca ponašanja, promjene u tjelesnom izgledu i higijenskim navikama, napadaji panike, ponašanje čiji je cilj skretanje ponašanja na sebe, izolacija (Mamula i sur., 2020.).

Sladović Franz (2002.) razlikuje promjene u ponašanju kod predškolske i školske djece. U **ponašanju predškolskog djeteta** mogu se uočiti sljedeći indikatori: poremećaj spavanja, noćne more, kompulzivna masturbacija, detaljna spolna igra s vršnjacima ili lutkama (oponašanje spolnog čina), gubitak higijenskih navika, učestalo kupanje i pranje ruku i lica, naizgled bezrazložan plač, regresivna ponašanja (sisanje palca, želja da ga odrasli nose na rukama), nedostatak želje za druženjem s vršnjacima i zadržavanje kod kuće.

Takva su ponašanja rezultat tjeskobe zbog onoga što je dijete proživjelo ili proživljava i straha koji uključuje: strah da mu odrasli neće vjerovati, strah da će biti optuženo kako je samo krivo za zlostavljanje (što dijete i samo osjeća), strah od kažnjavanja ako otkrije tajnu, i strah da će biti napušteno ili odbačeno od svoje obitelji (pa i počinitelja ako je član obitelji). Obzirom da su indikatori koje pokazuju predškolska djeca karakteristični i za neke druge traume u djetinjstvu, važno je prilikom njihovog pojavljivanja kao mogući uzrok uzeti u obzir spolno zlostavljanje, dok se pouzdanim pokazateljima smatraju ožiljci i podljevi krvi oko djetetovih genitalija, spolne prenosive bolesti i znanje o spolnim odnosima i spolnim obilježjima odraslih neprimjereno djetetovoj dobi.

Kod školske djece uz navedene indikatore pojavljuju se i neki dodatni, a to su: povlačenje ili kronična depresija, pokušaj samoubojstva, histerični napad ili

nedostatak emocionalne kontrole, nisko samopoštovanje i manjak povjerenja, problemi s vršnjacima - odbijanje uključivanja u igru, iznenadni neuspjeh u školi, izostajanje iz škole, skitnja, dokoličarenje, bijeg od kuće, strah od fizičkog kontakta i bliskosti, pretjerana zavodljivost, neprikladne seksualne igre ili zrelo i detaljno razumijevanje spolnosti i poznavanje anatomije spolnih organa, neuobičajen način hodanja, anoreksija i bulimija.

Sličnost reakcija školske i predškolske djece očituje se u osjećaju straha, tjeskobnosti i regresivnim oblicima ponašanja, a primarna razlika u tome što školska djeca počinju izražavati i agresivna, impulzivna i antisocijalna ponašanja.

Približavanjem djeteta adolescenciji, vrsta indikatora ostaje ista, ali se oni pojačavaju u intenzitetu i trajanju uz sve veću prisutnost "vidljivog" antisocijalnog ponašanja kao što su blaža kaznena djela, upotreba sredstava ovisnosti, promiskuitetno ponašanje, bijeg od kuće na duži period, itd. Bijeg od kuće, u slučaju incesta, predstavlja bijeg iz nepodnošljive situacije, odnosno poziv u pomoć i privlačenje pozornosti na svoju probleme funkcioniranja u obitelji. Teška depresija i pokušaj samoubojstva najkarakterističniji su za mlađe adolescentice jer spolno zlostavljanje najčešće uključuje i penetraciju, a one su svjesne značenja spolnih aktivnosti te imaju izraženiji osjećaj bespomoćnosti i krivnje (Finkelhor, 1990., prema Sladović Franz, 2002.).

Iz navedenog pregleda možemo zaključiti da ne postoji jasan obrazac psihosocijalnih i fizičkih indikatora, odnosno da niti jedan nije specifičan za seksualno zlostavljanje djece te da su mnogi drugi mogući uzroci tih indikatora (Vrolijk – Bosschart i sur., 2018.). Primjerice, dobi neprimjereno seksualno ponašanje uočeno je kod jedne trećine djece koja su bila seksualno zlostavljana te se može smatrati pouzdanim indikatorom. No, isti je povezan s drugim traumatskim iskustvima (fizičko zlostavljanje, nasilje u obitelji, modeliranje seksualnog ponašanja i dr.) što ga čini nespecifičnim (Vrolijk – Bosschart i sur., 2018.) dok se seksualno znanje neprimjereno dobi smatra jačom indikacijom za seksualno zlostavljanje djece (Brilleslijper-Kater i sur., 2004.). Također, depresija je vjerojatno najčešća reakcija seksualnog zlostavljanja djece, no vrlo je česta kod sve zlostavljane djece, koja su i do četiri puta češće depresivna od djece koja nisu zlostavljana (Lanktree, Briere i Zaidi, 1991., prema Bilić i sur., 2012.). Važno je naglasiti da dva ili više navedenih indikatora mogu ukazivati da se radi o

seksualnom zlostavljanju djeteta (Popadić i sur., 2018., prema Mamula i sur., 2020.) te bi pri stručnoj procijeni trebalo uzeti u obzir da je riječ o mogućem seksualnom zlostavljanju ili drugom traumatskom iskustvu (Vroljik – Bosschart i sur., 2017.). Unatoč navedenim mnogobrojnim i raznovrsnim indikatorima postoje djeca koja neće iskazati niti jedan indikator. U istraživanju Vroljik – Bosschart i suradnika (2017.) čak polovica žrtava s potvrđenim slučajem teškog seksualnog zlostavljanja nije pokazala niti jedan psihosocijalni indikator što dodatno otežava njegovo pravovremeno otkrivanje i pružanje nužnih intervencija.

Osim indikatora na strani djeteta koji mogu ukazivati da je ono žrtva seksualnog zlostavljanja, Bauer (2006.) navodi indikatore seksualnog zlostavljanja djeteta na strani počinitelja seksualnog zlostavljanja – skrbnika: pretjerano zaštitnički i pretjerano ljubomorni na dijete i njegove prijatelje, zlouporaba sredstava ovisnosti i alkohola, podržavanje egzibicionizma kod djeteta, voajerizam, zavođenje djeteta, izlaganje djeteta pornografskim i seksualno stimulativnim slikama, podržavanje djetetove promiskuitetne aktivnosti, preslobodno pričanje o seksualnim temama s djetetom.

2.3. Kratkoročne i dugoročne posljedice seksualnog zlostavljanja djeteta

Indikatori koji mogu ukazivati da je dijete žrtva seksualnog zlostavljanja, značajno se preklapaju s posljedicama seksualnog zlostavljanja. Odnosno, veći dio indikatora predstavlja posljedice koje su već nastupile i samim time ozbiljne znakove upozorenja (Mamula i sur., 2020.). Posljedice seksualnog zlostavljanja djece dijelimo na kratkoročne i dugoročne, a možemo ih promatrati kroz četiri razine djetetovog funkcioniranja - **tjelesnoj, psihološkoj, ponašajnoj i socijalnoj** (Sesar i sur., 2021.).

Kratkoročne posljedice odnose se na emocionalne reakcije, simptome PTSP-a, promijenjenu sliku o sebi, posljedice na tjelesnom planu, planu seksualnosti, posljedice u interpersonalnom i socijalnom funkcioniranju, raznim kognitivnim distorzijama, izbjegavanje svega što podsjeća na zlostavljanje, disocijacije, zlouporabu sredstava ovisnosti, suicidalnost (Bilić i sur., 2012.), anksioznost, depresiju, povučeno ponašanje, probleme u školi (Kendall – Tackett i sur., 1993., prema Vroljik –

Bosschart 2017.), probleme privrženosti (van Hoof i sur., 2015., prema Vrollijk – Bosschart 2017.).

Dugoročne posljedice zlostavljanja manifestiraju se u obliku opće psihopatologije, depresije i suicidalnog ponašanja, impulzivnosti i poremećaja ličnosti, nedostataka samopoštovanja, povjerenja, narušenih odnosa s vršnjacima, školskog neuspjeha, a u ekstremnim slučajevima u obliku teškoća emocionalne samoregulacije i disocijativnih simptoma i multiplih poremećaja ličnosti (Bilić i sur., 2012.). Istraživanja potvrđuju povezanost između seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu i dugoročnih dijagnoza anksioznosti, poremećaja prehrane i spavanja, PTSP-a, depresije, samodestruktivnih ponašanja, seksualno neprimjerenih ponašanja i somatskih simptoma (Maniglio, 2013., Afaro i sur., 2014., Bonvanie i sur., 2015., prema Vrollijk – Bosschart 2017.).

Posljedice izloženosti djece seksualnom zlostavljanju mogu se prikazati na pregledan način pomoću **modela traumatogene dinamike spolnog zlostavljanja** (Finkelhor i Browne, 1985., prema Roje Đapić i sur., 2021.). Model se sastoji od četiri međusobno povezana pojma: traumatske seksualizacije, osjećaja izdaje, bespomoćnosti i stigmatizacije. Traumatska seksualizacija u tom se modelu opisuje kao proces kroz koji se dječja seksualnost razvija na razvojno neprimjeren i disfunkcionalan način, a kao posljedica seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Zbog navedenog žrtve u kasnijoj dobi mogu iskazivati poteškoće u području seksualnog funkcioniranja (Hershwitz, 2014., prema Đapić Roje i sur., 2021.). Slijedi osjećaj izdaje koji se javlja kao reakcija na odnos s počiniteljem, one koji su mogli primijetiti zlostavljanje, a nisu reagirali, kao i one koji su negativno reagirali na eventualno razotkrivanje. Uz izdaju se veže bespomoćnost koja je kronična budući da se kroz zlostavljanje kontinuirano poništavaju djetetov osjećaj samoefikasnosti te njegove želje i potrebe. Na posljertku, stigma i negativne konotacije (sram, krivnja, osjećaj oštećenosti) kroz iskustvo zlostavljanja i razotkrivanja postaju integrirani kao negativna slika o sebi i vlastitoj vrijednosti (Ullman i Brecklin, 2002.; Plunkett i sur., 2001., Batool i Abdahi, 2017., prema Roje Đapić i sur., 2021.).

Nalazi dosadašnjih istraživanja sugeriraju da određene karakteristike seksualnog zlostavljanja kao što su početak, trajanje i težina zlostavljanja, veza između žrtve i počinitelja te uporaba fizičke sile pri zlostavljanju (Trickett, 2006., prema Bilić, 2012.)

moderiraju posljedice zlostavljanja tj. odnos između viktimizacije i psihopatologije. No, budući da su ove karakteristike zlostavljanja visoko međusobno povezane, njihovi pojedinačni učinci na ishode mentalnog zdravlja nisu jednoznačni (Adams i sur., 2018.).

Na psihološkoj razini, žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu u povećanom su riziku od razvoja depresije, anksioznosti i posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Adams i suradnici (2018.) ispitali su odnose između određenih karakteristika zlostavljanja i ishoda mentalnog zdravlja te razlikuju li se ti odnosi obzirom na spol. Uzorak je činilo 1270 kasnih adolescenata i mladih odraslih čijim je samoiskazom utvrđeno vrijeme početka, trajanje i težina zlostavljanja, kao i depresivni, anksiozni i simptomi PTSP-a. Rezultati su pokazali da su početak seksualnog zlostavljanja tijekom bilo kojeg razvojnog perioda (rano djetinjstvo, djetinjstvo, adolescencija), težina i trajanje povezani s izraženim simptomima depresije, anksioznosti i PTSP-a. No, kada se sve promotri zajedno, početak seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu i adolescenciji pokazao se kao jedinstveni prediktor svih vrsta simptoma dok početak u ranom djetinjstvu, trajanje i težina nisu. Ovi rezultati upućuju na zaključak da je početak zlostavljanja nakon pete godine snažniji prediktor depresije i anksioznosti od zlostavljanja koje se dogodilo ranije u razvoju. Adam se i suradnici (2018.) taj su nalaz pokušali objasniti s nesposobnosti ruminiranja u ranom djetinjstvu. Naime, prije 5 godine djeca nemaju sposobnost ruminiranja, odnosno razmišljanja o zlostavljanju kada se ono ne događa (Schuerman, 1987., Shackman i sur., 2007., prema Adam i sur., 2018.). Kako tu sposobnost stječu sa sazrijevanjem, vjerojatnije je da će razmišljati o iskustvima zlostavljanja, a upravo je razmišljanje ključni čimbenik rizika za razvoj depresije i tjeskobe (Nolen-Hoeksema, 2000., Muris i sur., 2005., prema Adam i sur., 2018.).

Trickett (2006., prema Bilić i sur., 2012.) navodi kako najnegativniji utjecaj na ishod zlostavljanja ima težina zlostavljanja te zlostavljanje od strane biološkog oca. Težina zlostavljanja prediktivna je za depresiju i halucinatorne simptome, a zlostavljanje od strane oca (ali ne i druge očinske figure poput poočima) za agresiju, delinkvenciju i druge eksternalizirane probleme. Druge karakteristike kao što su dob, trajanje i upotreba sile nisu imali nikakvu prediktivnu vrijednost za negativan ishod mentalnog zdravlja. No, pokazalo se da je dob djeteta u vrijeme započinjanja zlostavljanja

povezana s težinom i trajanjem zlostavljanja na način da što je dijete mlađe, zlostavljanje je teže jer je izgledno da će ono poprimiti i druge oblike te će duže trajati. Zlostavljanje od strane biološkog oca povezano je s dužim zlostavljanjem i ranijim početkom, dok je zlostavljanje od strane ne biološkog oca obično kraće traje i kasnije počne.

Prema rezultatima istraživanja Adam i suradnika (2018.) nekoliko spolnih razlika ukazuje na štetnije učinke seksualnog zlostavljanja za žene. U usporedbi s muškarcima žene su doživjele više seksualnog nasilja u ranom djetinjstvu (< 6 g.), djetinjstvu (6 – 12 g.) i adolescenciji (> 13 g.), bile su teže zlostavljane i kroz dulji period te su pokazale više simptoma depresije, anksioznosti i PTSP-a. Specifično, potvrđena je povezanost između karakteristika seksualnog zlostavljanja i lošijih ishoda mentalnog zdravlja kod žena, ali ne i kod muškaraca. Seksualno zlostavljanje u adolescenciji veći prediktor je kasnije anksioznosti, a dulje trajanje zlostavljanja PTSP-a kod žena. Ovi su rezultati u skladu s prijašnjim nalazima koji upućuju da su žene sklonije psihološkom stresu nakon traumatskih događaja nego muškarci (Chapman, 2004., Thompson, 2004., prema Adams i sur., 2018.). Rezultati nekih istraživanja govore o urođenim biološkim razlikama između žena i muškaraca (Walker i sur., 2004., prema Adams sur., 2018.), dok drugi idu u smjeru neadekvatnih mehanizama suočavanja s traumom kojima su sklonije žene, a vode u psihopatologiju (Tolin i Foa 2002., Ullman i Filipas, 2005., prema Adam i sur., 2018.). Neočekivano, kod teže seksualno zlostavljanih muškaraca manja je vjerojatnost razvijanja simptoma PTSP-a (Adam i sur., 2018.) što se može objasniti visokom razinom stigmatizacije seksualno zlostavljanih muškaraca u društvu uslijed koje su oni manje skloni otkrivanju psiholoških simptoma (Lisak, 1994., Holmas i Slap, 1998., Ullman i Filipas, 2005., prema Adam i sur., 2018.).

Unatoč tome što su žene češće žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, tom je traumom pogođen i značajan broj muškaraca. Shodno navedenom većina je istraživanja o učincima seksualnog zlostavljanja provedena sa ženama, no Easton i Kong (2017.) u svom su istraživanju ispitivali dugoročne učinke seksualnog zlostavljanja djeteta na mentalno zdravlje muškaraca u srednjoj i kasnoj dobi. Rezultati su pokazali da muškarci žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu u usporedbi s muškarcima koji nemaju to iskustvo pokazuju višu razinu simptoma depresije,

somatskih simptoma te razinu hostilnosti. Ovi rezultati sugeriraju da bi seksualno zlostavljanje u djetinjstvu moglo biti povezano s negativnim ishodom mentalnog zdravlja četiri do pet desetljeća nakon nastanka.

Također, ispitivali su utjecaj dvije intervenirajuće varijable: viktimizacija u djetinjstvu i maskuline norme na povezanost seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu i dugoročnih ishoda mentalnog zdravlja (depresivnost, težina somatskih simptoma, hostilnost). Varijabla viktimizacija u djetinjstvu obuhvaćala je: fizičko i emocionalno zlostavljanje u djetinjstvu, zanemarivanje, disfunkcionalnu obitelj, razvod roditelja, svjedočenje obiteljskom nasilju, suživot s članom kućanstva s problemom ovisnosti. Maskuline norme odnosile su se na izjave o stereotipnom ponašanju i uvjerenjima muškaraca kao što su: „muškarac uvijek treba nastojati projicirati dojam samopouzdanja čak i ako se tako stvarno ne osjeća iznutra“, „kada muškarac osjeća bol, ne smije ju pokazati“, „muškarci imaju veće seksualne potrebe od žena“. Rezultati su pokazali da su obje intervenirajuće varijable značajno povezane s izraženijim simptomima depresije, težinom somatskih simptoma, no ne i s hostilnosti.

Na posljeticu, učinci seksualnog zlostavljanja bili su moderirani viktimizacijom u djetinjstvu i maskulinim normama ispitivanjem uvjeta interakcije istovremeno. Rezultati su pokazali da je viktimizacija u djetinjstvu bila značajno povezana sa seksualnim zlostavljanjem. Odnosno, među ispitanicima veći je broj teškoća u djetinjstvu povezan s učestalijim simptomima depresije, no jači je učinak zabilježen kod muškaraca s poviješću seksualnog zlostavljanja. Međutim, niti jedan od uvjeta interakcije nije bio značajno povezan s težinom somatskih simptoma niti hostilnosti.

Amado i suradnici (2015.) proveli su meta analizu 93 istraživanja o psihološkim posljedicama seksualnog zlostavljanja na djecu i adolescente. Rezultati su pokazali da iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu nesumnjivo ima efekte na mentalno zdravlje, a ti se efekti na kontinuumu kreću od malih do velikih. Efekti seksualnog zlostavljanja na mentalno zdravlje očituju se u 70% većoj vjerojatnosti razvoja kasnijih internaliziranih poremećaja poput depresije i anksioznosti. Posljedice na mentalno zdravlje u vidu depresije i anksioznosti značajne su kod oba spola, ali s 9% većom incidencijom depresivnih simptoma kod žena, dok su kod muškaraca značajnije bili zastupljeni anksiozni simptomi. Psihološke posljedice manifestirane su kroz anksiozne

poremećaje s procijenjenom incidencijom oko 40-49% pri čemu su se najviše manifestirale kroz specifične fobije. Kontaktno zlostavljanje koje je uključivalo penetraciju u značajno većem broju slučajeva vodilo je depresiji i anksioznosti nego zlostavljanje bez kontakta (Amado i sur., 2015.).

Šimšek i suradnici (2016.) u svom su istraživanju na uzorku od 76 ispitanika ispitivali razinu kortizola u krvi, oksidativnog stresa i oštećenja DNK kod djece žrtava seksualnog nasilja u usporedbi s kontrolnom skupinom. Rezultati su pokazali da je razina kortizola bila značajno viša u skupini seksualno zlostavljane djece, ali smanjivala se protekom vremena od zlostavljanja što se može tumačiti prilagodbom na toksične učinke visokih razina kortizola tijekom duljeg vremenskog razdoblja (Šimšek i sur., 2016.). Značajnih razlika između skupina glede oksidativnog stresa i oštećenja DNK nije bilo, no razina oksidacijskog stresa bila je viša kod djece koja su doživjela višekratno zlostavljanje te seksualno zlostavljanje unutar obitelji koje se i inače povezuje s više ozbiljnih psiholoških stanja (Zielinski i Bradshaw, 2006; prema Šimšek i sur., 2016.).

Seksualno zlostavljanje u djetinjstvu može ostaviti brojne posljedice na **planu seksualnosti**. Potvrđeno je da odrasli koji su bili seksualno zlostavljani kao djeca mogu imati različite oblike seksualnih disfunkcija, kao što su poremećaj seksualnog identiteta i teškoće u seksualnom funkcioniranju (Buljan – Flander i Kocijan – Hercigonja, 2003., prema Sesar, 2021.) do čega dolazi zbog povezivanja seksualnih podražaja i invazije ili boli, što pak može uzrokovati strah ili anksioznost pri seksualnim kontaktima (Bilić i sur., 2012.). Žene žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu imaju veći rizik da će doživjeti negativna iskustva i posljedice u svojem kasnijem funkcioniranju (Murtagh, 2010., prema Bilić i sur., 2012.).

Pulverman i suradnici (2018.) analizirali su 20 istraživanja koja ispituju prevalenciju seksualne disfunkcije među ženama s iskustvom seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, različite vrste seksualnih disfunkcija, kao i mehanizme koji objašnjavaju odnos između seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu i kasnijih seksualnih teškoća. Pregledom istraživanja došli su do zaključka da žene s iskustvom seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu imaju više seksualnih disfunkcija od onih žena koje nemaju to iskustvo te se posljedično najčešće suočavaju sa seksualnim disfunkcijama želje i

uzbuđenja, ali i disfunkcijama orgazma i seksualne boli. Navedene razlike objašnjavaju putem nekoliko mehanizama, uključujući kognitivne asocijacije sa seksualnošću, sheme o sebi u području seksualnosti, aktivacijom simpatičkog živčanog sustava, slikom o vlastitom tijelu i poštovanju, emocijama srama i krivnje (Pulverman i sur., 2018.). Dodatno, Bilić i suradnici (2012.) kao najčešće kronične posljedice na području seksualnosti navode strah od intimnih odnosa, osjećaj gađenja ili nedostatak uživanja, intruzivne misli i slike za vrijeme odnosa, disfunkcija želje i uzbuđenja te primarna ili sekundarna orgazmičnost, no mogu se javiti i kompulzivni promiskuitet i prostitucija.

Pretjerano seksualizirano ponašanje u djetinjstvu najčešća je posljedica seksualnog zlostavljanja (Buljan Flander i Ćosić, 2003.). Seksualno zlostavljane osobe ranije ulaze u spolne odnose u odnosu na osobe koje nemaju iskustvo zlostavljanja (Noll i sur., 2003., prema Sesar i sur., 2021.), u većoj mjeri ne koriste zaštitu (Parillo i sur., 2001., prema Sesar i sur., 2021.) te su pod većim rizikom za neželjenu trudnoću u razdoblju adolescencije (Noll i sur., 2003., prema Sesar i sur., 2021.).

Ove je nalaze potvrdilo i istraživanje Tang i suradnika (2018.) koje se odnosilo na prevalenciju seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu i njegovu povezanost s rizičnim seksualnim ponašanjima i nepovoljnim ishodima reproduktivnog zdravlja među 17 966 studenata u Kini u dobi 18 – 25 godina. Rezultati su pokazali da je penetrativno seksualno zlostavljanje u djetinjstvu snažno povezano s rizičnim seksualnim ponašanjima: redovitim nezaštićenim spolnim odnosom, ranim ulaskom u spolne odnose, kao i nepovoljnim ishodima reproduktivnog zdravlja: genitalnim infekcijama u zadnjih 12 mjeseci, neželjenom trudnoćom i induciranim pobačajem.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da su rizično seksualno ponašanje i nepovoljni ishodi reproduktivnog zdravlja povezani s težinom zlostavljanja. Odnosno, žrtve seksualnog zlostavljanja koje je uključivalo penetraciju bile su najmanje sklone redovnom korištenju kontracepcije ili tijekom zadnjeg spolnog odnosa te su prvo seksualno iskustvo u imale s 14 godina ili ranije. Žrtve koje su imale iskustvo kontaktnog zlostavljanja i onog koje je uključivalo penetraciju u većoj mjeri su imale iskustvo neželjene trudnoće i inducirano pobačaja. Ne kontaktno, kontaktno i seksualno zlostavljanje koje je uključivalo penetraciju snažno je povezano s imanjem

više seksualnih partnera tijekom života i genitalnim infekcijama zadnjih 12 mjeseci. Navedeni ishodi mogu se objasniti teorijama disregulacije emocija i traumatskom dinamikom. Prema teoriji disregulacije emocija veća je vjerojatnost da će žrtve zlostavljanja doživjeti poremećaje emocija u odnosu na one koji nemaju to iskustvo (Seguin-Lemire i sur., 2017., prema Tang 2018.). Rizična seksualna ponašanja u tom su slučaju koriste kao metoda smanjenja napetosti u suočavanju s nemogućnošću emocionalne kontrole (Messman-Moore i sur., 2010., prema Tang i sur., 2018.). Empirijski rezultati također ukazuju da disregulacija emocija može predvidjeti broj seksualnih partnera i rizičnog seksualnog ponašanja među studentima (Messman-Moore i sur., 2010., prema Tang i sur., 2018.).

Osim na planu seksualnosti, seksualno zlostavljanje u djetinjstvu ostavljanja posljedice i na području **reproduktivnog zdravlja** gdje je pronađena povezanost s kroničnom upalom zdjelice i povećanim rizikom od HIV-a i drugih spolno prenosivih bolesti (Bilić i sur., 2012.). Iskustvo seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu povezano je i s brojnim drugim negativnim posljedicama na **fizičko zdravlje**, uključujući urogenitalne tegobe: genitalna bol, disurija, genitalno krvarenje i problemi s inkontinencijom (Anderson i sur., 2014., DeLago i sur., 2008., DeLago i sur., 2012., prema Vrolijk-Bosschaart, 2018.), gastrointestinalne tegobe, tegobe respiratornog trakta, muskulatornog i neurološkog sustava (Wilson 2010., prema Bilić i sur., 2012.).

Uz mnogobrojne psihološke i fizičke posljedice, seksualno zlostavljanje ostavlja značajne **posljedice na socijalni aspekt** djetetova života. Žrtve nerijetko doživljavaju nevjericu, podsmijeh, ali i odbacivanje. Istodobno, kada se dijete odluči nekome povjeriti i/ili prijaviti zlostavljanje, može ostati trajno obilježena, izolirana, izložena negativnim komentarima koji podlogu imaju u društveno ukorijenjenim predrasudama prema seksualnom zlostavljanju. Posljedično dijete ostaje trajno obilježeno u svojoj zajednici (stigmatizacija), pripisuju mu se osobine koje s njim nemaju stvarne veze (etiketiranje), slabi njegov odnos s obitelji i prijateljima te biva napušteno i odbačeno. Do izolacije dolazi i u suprotnoj situaciji djetetove šutnje. Nepovjerenje i „čuvanje tajne“ vodi tome da se dijete osjeća i stvarno bude izolirano od svih važnih osoba u svom životu (Mamula i sur., 2020.). U nastavku slijedi pregled čimbenika koji otežavaju ili sprječavaju povjerenje i otkrivanje seksualnog zlostavljanja djeteta, kao i onih koji pridonose razotkrivanju.

3. ČIMBENICI KOJI UTJEČU NA RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Pravovremeni pristup podršci i terapijskim uslugama može ublažiti mnogobrojne negativne posljedice koje seksualno zlostavljanje ima na žrtve. Prepoznavanje i razumijevanje čimbenika koji sprječavaju i pridonose otkrivanju seksualnog zlostavljanja djece mogu doprinijeti ranijem otkrivanju, pomoći žrtvama da dobiju usluge bez odlaganja i potencijalno spriječiti daljnju seksualnu viktimizaciju (Alaggia i sur., 2017.).

U prvom dijelu ovog poglavlja biti će izneseni podaci o stopama (ne)otkrivanja zlostavljanja i odgođenog otkrivanja s naglaskom na spolne razlike, a u nastavku poglavlja slijede razrada čimbenika koji sprječavaju, odnosno potiču otkrivanje seksualnog zlostavljanja djece.

Rezultati istraživanja iz Ujedinjenog Kraljevstva pokazuju kako čak jedno od troje djece (34%) koje je doživjelo kontaktno seksualno zlostavljanje od strane odrasle osobe to nije nikome otkrilo (Redford i sur., 2011., prema Morrison i sur., 2018.). S druge strane London i suradnici (2008.) navode kako stope otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece variraju između 24% i 96%. Mnogi su potencijalni razlozi ovako velikoj razlici, uključujući različite izvore informacija (retrospektivna istraživanja, forenzičke evaluacije) i korištenje različitih definicija seksualnog zlostavljanja djece i otkrivanja (Lahtinen i sur., 2018.).

Nalazi mnogih istraživanja ukazuju da i djevojčice i dječaci imaju niske stope otkrivanja, a neka djeca otkrivanje odgađaju godinama ili na neodređeno vrijeme (Alaggia, 2005., 2010., Goodman-Brown i sur., 2003., Hébert i sur., 2009., prema Sivagurunathan i sur., 2018.). Međutim, postoje značajne rodne razlike u stopama otkrivanja pri čemu je manje vjerojatno da će muškarci koji su preživjeli seksualno zlostavljanje u djetinjstvu otkriti zlostavljanje, odnosno veća je vjerojatnost da će odgoditi otkrivanje u usporedbi ženama koje imaju to iskustvo (Ullman i Filipas, 2005., O'Leary i Barber, 2008., Hébert i sur., 2009., Alaggia i sur., 2017., prema Sivagurunathan i sur., 2018.). Pregled istraživanja Tourigny i Baril (2011., prema Gagnier i Collin - Vezina, 2016.) pokazuje da je tek 1 od 5 žena i 1 od 10 muškaraca otkrilo seksualno zlostavljanje. Rezultati online istraživanja provedenog među

muškarcima žrtvama seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu pokazuju da vrijeme proteklo do prvog otkrivanja varira od 0 do 63 godine s prosjekom preko 2 desetljeća – 21.45 godina. Samo je 8,2% sudionika nekome otkrilo unutar godine dana otkada je zlostavljanje započelo (Easton, 2019.). Među žrtvama koji su sudjelovali u privatnim sesijama australskog Kraljevskog povjerenstva za institucionalne odgovore za seksualno zlostavljanje djece, 57% njih je reklo da nisu otkrili zlostavljanje do odrasle dobi. Nadalje, preživjelima su u prosjeku trebale 23,9 godine da otkriju zlostavljanje, pri čemu je muškarcima trebala više vremena da otkriju nego ženama tj. u prosjeku muškarcima 25,7 godina, a ženama 20,6 godina (Royal Commission, 2017.).

Augusti i Myhre (2021.) proveli su istraživanje na uzorku 13 adolescenata koji su sudjelovali u policijskom razgovoru u vezi s navodnim zlostavljanjem. Utvrđena su tri načina otkrivanja: nenamjerno, odgođeno, otkrivanje stručnjacima. **Nenamjerno otkrivanje** odnosilo se na nedobrovoljno otkrivanje odraslim osobama. Mnogi su barem djelomično otkrili svoje iskustvo prijateljima, a oni su onda rekli njihovim roditeljima ili su ih potaknuli da sami kažu roditeljima koji su potom ispunili policijsko izvješće. Pokazalo se da postoji kontinuum između nenamjernih i **odgođenih otkrivanja** te iako su oba zapravo odgođena, u potonjem je zlostavljanje namjerno otkriveno roditelju ili drugoj odrasloj osobi. Adolescenti su o otkrivanjima odraslim osobama najčešće razmišljali dulje vrijeme ili je do njih došlo nenamjerno, nitko od ispitanika nije prvo otkrio stručnjacima čak i u situacijama kada su ih oni izravno pitali o iskustvima zlostavljanja (Augusti i Myhre, 2021.).

Sustavni pregled 37 studija koje su istraživale načine otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece pokazao je da djeca i mladi slijede **postupan obrazac otkrivanja**, prvo otkrivaju vršnjacima, onda roditeljima i odraslim osobama od povjerenja koji zatim mogu pomoći u formalnom prijavljivanju vlastima. Starija djeca i adolescenti imaju značajno veću vjerojatnost da će najprije otkriti vršnjacima, držeći seksualno zlostavljanje skrivenim od odraslih. Djevojčice će vjerojatnije otkriti vršnjacima radi emocionalne podrške, dok je za dječake manje vjerojatno da će uopće otkriti, a ako i otkriju, to će učini iz praktičnih razloga poput zaštite ili pristupa uslugama (Manay i Collin – Vezina, 2021.).

Istraživanje o seksualnom zlostavljanju i seksualnom napadu provedeno na američkom reprezentativnom uzorku od preko 13 000 mladih, pokazalo je da među onima u dobi od 10 do 17 godina koji su bili seksualno zlostavljani ili napadnuti, 66,3% njih nije otkrilo roditelju ili nekoj drugoj odrasloj osobi. Među svim mladima u dobi od 0 do 17 godina koji su doživjeli zlostavljanje njih 19,1% prijavilo je slučaj policiji, a 21,8% učiteljima (Gewirtz – Meyden i Finkelhor, 2019.). Rezultati istraživanja provedenog među finskom mladeži pokazali su da je među onima koji su izjavili da su doživjeli seksualno zlostavljanje, 80% njih otkrilo nekome, a najčešće prijatelju (njih 48%) ili roditeljima (20% majci, 12% ocu), dok je samo njih 12% otkrilo autoritetima (učiteljima 5%, školskoj medicinskoj sestri 2%, školskom savjetniku 3%, socijalnom radniku 4%) (Lahtinen, 2018.). Prema izvješću australske Kraljevske komisije 10% preživjelih izjavili su da su prvi put otkrili zlostavljanje na njihovim privatnim sesijama (Royal Commission, 2017.). Istraživanje Augusti i Myhre (2021.) potvrdilo je prethodna istraživanja prema kojima je otkrivanje prijateljima ili članovima obitelji koji nisu zlostavljači bilo češće dok pružatelji zdravstvenih usluga (liječnici i psiholozi) nisu bile osobe od povjerenja.

Razlog neotkrivanja nerijetko leži u činjenici da djecu nitko nije direktno pitao za iskustvo zlostavljanja. Istraživanje Smith i suradnika (2008., prema Bilić i sur., 2012.) pokazalo je da 28% ispitanika nije nikada nikome reklo za zlostavljanje do samog istraživanja, kad su bili pitani o tome. U skladu s navedenim, Lanktree i suradnici (1991., prema Bilić i sur., 2012.) navode kako se prijavljivanje seksualnog zlostavljanja četverostruko povećava (7 – 31%) kada se klijente direktno pita jesu li bili zlostavljani. Rezultati istraživanja Augusti i Myhre (2021.) ukazali su na nedovoljan broj direktnih upita pri sumnji na zlostavljanje od strane članova obitelji, dok druga istraživanja navode važnost opetovanog postavljanja pitanja kod sumnje kako bi se stvorilo poticajno okruženje za otkrivanje (Brennan i McElvaney, 2020.).

3.1. Čimbenici koji sprječavaju razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece – barijere

Proces otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece složen je proces, oblikovan onime što svaki pojedinac u njega donosi i jedinstvenim skupom složenih okolnosti. Također,

nije pojedinačan događaj već kontinuiran proces (Alaggia i sur., 2010.). Polazeći od Bronfenbrennerovog (1979.) i Belaskyjevog (1980.) **ekološkog teorijskog okvira** koji se prvobitno koristio za razumijevanje međudjelovanja čimbenika koji pridonose zlostavljanju djece, Alaggia i suradnici (2010.) taj okvir proširuju na otkrivanje zlostavljanja radi potpunijeg razumijevanja žrtava. Slijedom navedenog, analizom 40 intervjua s odraslim preživjelima žrtvama seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu dolaze do zaključka da je otkrivanje seksualnog zlostavljanja djece višestruko određeno čimbenicima koji međusobno djeluju na razinama ontogenog sustava, mikro, egzo i makrosustava. Proces otkrivanja ovisi o međudjelovanju više čimbenika: individualnih karakteristika djeteta (npr. čimbenici razvoja), obiteljske dinamike (npr. prisutnost drugih oblika zlostavljanja, socijalna izolacija), čimbenika susjedstva i zajednice (npr. strah djece da im učitelji ne povjeruju) te kulturnih i društvenih stavova (npr. medijske poruke, stigma, etiketiranje). Dok je većina istraživanja još uvijek usmjerena na ispitivanje i identificiranje intrapersonalnih čimbenika žrtava, ona novija se sve više usmjeravaju potpunijem socijalno – ekološkom objašnjenju osobe u okruženju (Ungar i sur., 2009.b, Hunter, 2011., Alaggia, 2010., Easton i sur., 2014., Collin-Ve'zina i sur., 2015., prema Alaggia i sur., 2017.).

Collin-Ve'zina i suradnici (2015.) koristeći teorijski ekološki okvir rezultate svog istraživanja svrstali su u tri kategorije: unutarnje barijere, barijere u odnosu na druge i barijere u odnosu na socijalnu okolinu. Slijedom toga, u nastavku rada biti će korištena sljedeća kategorizacija: **intrapersonalne barijere, interpersonalne barijere i barijere u odnosu na širi društveni kontekst** kao čimbenici koji sprječavaju proces otkrivanja zlostavljanja.

Intrapersonalne barijere odnosile su se na internalizirano okrivljavanje žrtve, mehanizme za samozaštitu (npr. smanjivanje utjecaja zlostavljanja) i razvojnu nezrelost u vrijeme zlostavljanja (Collin-Ve'zina i sur., 2015.).

Prvo, internalizirano okrivljavanje žrtve obuhvaća iskustva neugodnosti i srama, koja su često bila povezana sa samookrivljavanjem i osjećajem odgovornosti za zlostavljanje (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Sudionici su naglasili osjećaje odvojenosti, slomljenog samopouzdanja i vlastite vrijednosti. Ti su osjećaji dalje doveli do izolacije i otuđenja koji su opisani kao „nepodnošljiva bol“ i „nevidljivi hendikep“.

Zlostavljanje im je uništilo identitet te su se osjećali „prljavim, zaraženim i izoliranim“ u odnosu na druge (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Drugo, mehanizmi za zaštitu uključuju minimiziranje iskustva zlostavljanja (Augusti i Myhre, 2021.), svjesno i nesvjesno, uvjeravanjem sebe da se sami mogu s time nositi ili potpunim potiskivanjem sjećanja (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Sudionici su nedostatak otkrivanja u djetinjstvu pripisivali njihovu zaboravljanju iskustva sve dok nisu doživjeli „*flash backove*“ u odrasloj dobi. Strategije suočavanja shvaćene kao barijere otkrivanju uključivale su korištenje supstanci za smanjivanje boli, hipervilignost (poremećaj pažnje) i nepovjerenje u druge (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Treće, razvojna nezrelost u vrijeme zlostavljanja odnosi se na sjećanja preživjelih da u situaciji zlostavljanja nisu bili dovoljno zreli da shvate što im se događa što je umanjilo njihovu sposobnosti i spremnost da ispričaju što im se dogodilo. Ta su iskustva uključivala nedostatak razumijevanja seksualnosti i potencijalnih ishoda otkrivanja. Dodatno, sudionici su istaknuli jezične barijere za otkrivanje, neizravne pokušaje otkrivanja i zbunjenost oko toga da roditelji nisu ništa primijetili (Collin-Ve'zina i sur., 2015.).

U pregledu 33 istraživanja Alaggia i suradnika (2017.) kao značajni čimbenici na intrapersonalnoj razini koji utječu na odgađanje otkrivanja također su identificirani: sram, samookrivljavanje i strah od reakcija drugih i negativnih posljedica (Goodman-Brown i sur., 2003., Crisma i sur., 2004., Kogan, 2004., Lovac, 2011., McElvaney i sur., 2014., Collin-Ve'zina i sur., 2015., McElvaney i Culhane, 2015., prema Alaggia i sur., 2017., Lemaigre i sur., 2017., Morrison, 2018., Augusti i Myhre, 2021.). Samookrivljavanje može biti rezultat pomiješanih osjećaja spram počinitelja i samog seksualnog odnosa – seksualni odnos može uključivati strah, gađenje, nametanje i prijetnju, ali i toplinu, uživanje i seksualno zadovoljstvo. Ti osjećaji zadovoljstva mogu pojačati osjećaj samookrivljavanja i srama ostavljajući žrtve rastrganima između tih emocija i zbunjenima (Tener i Silbestrein, 2019.).

Prema Bilić i suradnici (2012) kada se djecu pita o razlozima zbog kojih ne otkrivaju zlostavljanje, ona najčešće navode strah da im se neće vjerovati, sram te brigu da ne stvore probleme obitelji (Denar, 2003., Crisma i sur., 2004., prema Bilić i sur., 2012.). Rezultati istraživanja Hester i Lilley (2017.) pokazali su da je 5 od 11 djece žrtava seksualnog zlostavljanja otkrilo zlostavljanje dok su bili djeca svojim roditeljima,

drugim članovima obitelji, policiji ili socijalnim službama, no nitko im nije vjerovao niti je počinitelj kazneno gonjen. Slične je nalaze dalo i istraživanje Katz i sur. (2020.). Ono je pokazalo da za djecu koja su žrtve obiteljskog seksualnog zlostavljanja otkrivanje nije opcija jer nemaju kome reći, ako i imaju ne žele na njih svaliti sav taj teret te su se bojali da im nitko neće vjerovati i da se ništa neće promijeniti. Također, valja imati na umu i da zlostavljači često uvjeravaju djecu da im nitko neće vjerovati, da će na taj način razoriti obitelj, da će biti poslani u dom ili im zaprijetiti da će se, ako ikome nešto kažu, nešto loše dogoditi njima ili bliskim članovima obitelji (Buljan Flander, 2001., prema Bilić i sur., 2012.).

Shodno tome, nekoliko istraživanja kao intrapersonalne barijere otkrivanju seksualnog zlostavljanja navode i strah od opterećivanja roditelja i narušavanja obiteljske strukture (Katz i sur., 2020., Augusti i Myhre 2021., Mooney, 2021.) te strah od počinitelja (Mooney, 2021.). Na ove se rezultate naslanjaju rezultati istraživanja Tener i Silbestrein (2019.) koji pokazuju da je obitelj u slučaju seksualnog zlostavljanje djece od strane braće/sestara često nema mentalne resurse kojima bi im omogućili obiteljsku reorganizaciju i snalaženje u tako teškoj situaciji. Obitelj često minimizira ili negira postojanje zlostavljanja, a reakcije obitelji na prepoznavanje ove vrste zlostavljanja bez podrške mogu biti razorne za žrtve (Tener i Silbestrein 2019.).

Augusti i Myhre (2021.) kao glavni razlog zašto adolescenti ne otkrivaju zlostavljanje navode strah od sankcija ili reakcija roditelja (Arata, 1998., Foynes, 2009., Goodman-Brown, 2003., Kogan, 2004., prema Augusti i Myhre 2021.). Rezultati njihove studije govori u prilog podržavajućih reakcija kada su djeca prijavila prijestupe odraslih, dok je zlostavljanje od strane vršnjaka naišlo na različite reakcije drugih vršnjaka. Reakcije drugih kao značajan aspekt otkrivanja u skladu je nalazima sličnih studija što je očekivano obzirom na ranjivost na tuđe procjene koja je karakteristična za tu razvojnu fazu (Ullman, 2002., prema Augusti i Myhre 2021.).

Rosenthal i suradnici (2003., prema Bilić i sur., 2012.) u svojem su istraživanju utvrdili da emocionalna potpora primarnog skrbnika u vrijeme razotkrivanja može biti značajan prediktor oporavka kod djece i mladih koji su bili žrtve seksualnog zlostavljanja. S druge strane, Ullman i Filipas (2001., Rosenthal i sur., 2003., prema Bilić i sur., 2012.) zaključuju kako je više negativnih socijalnih reakcija po

razotkrivanju zlostavljanja povezano s pojačanom posttraumatskom simptomatologijom. Njihovi nalazi upućuju na zaključak da su negativne socijalne reakcije nakon razotkrivanja važnije od težine zlostavljanja, što su potvrdili i nalazi drugih istraživanja (Kilpatrick i sur., 1989., Rosenthal i sur., 2009., prema Bilić i sur., 2012.). Čorić i suradnici (2008.) ističu da većina roditelja vjeruje svojoj djeci i da dobro funkcioniranje djece nakon razotkrivanja uvelike ovisi od emocionalne podrške jednog ili oba roditelja. Studija Lawson i Chaffin (1992., prema Čorić i sur., 2008.) uključivala je 28-ero djece koja su imala spolno prenosive bolesti, a nisu davala podatke o seksualnom zlostavljanju. Dobiveni podaci ukazuju da od ukupnog broja djece koja su otkrila seksualno zlostavljanje, najvećem broju djece (63%) roditelji su vjerovali da su im djeca seksualno zlostavljana, za razliku od manjeg broja djece (17%) čiji roditelju nisu prihvatili tu mogućnost. Nadalje, prema Gonzales i suradnicima (1993., prema Čorić 2008.) djeca uključena u terapiju često oklijevaju prilikom davanja odgovora o seksualnom zlostavljanju, dajući djelomične odgovore i čekajući na reakciju prije nego što kažu nešto više. Mnoge retrospektive analize o seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu pokazuju da je strah od odbijanja i nepovjerenja obitelji glavni čimbenik nerazotkrivanja kod djece te je očekivanje negativne reakcije često povezano s odgađanjem nespontanom i indirektnim razotkrivanjem osobi izvan obitelji (Alaggia 2004., Hershkowitz i sur., 2007., prema Čorić i sur., 2008.).

Sljedeći čimbenik koji se pripisuje odgođenom otkrivanju na intrapersonalnoj razini je nedostatak znanja o tome da je iskustvo abnormalno što je također potvrđeno i u ranijim studijama (Jensen i sur., 2005., Brennan i McElvaney, 2020., prema Augusti i Myhre 2021.) te želja za zaštitom počinitelja (Augusti i Myhre 2021.) i osobne emocije prema zlostavljaču (Morrison, 2018.). Želja za zaštitom počinitelja može proizlaziti iz emocionalnog toplog odnosa koji dijete s njim ima, pogotovo ako se zlostavljanje događa unutar obitelji te im ne žele nauditi ili svjedočiti protiv njih (Buljan Flander, 2001., prema Bilić i sur., 2012.).

Na razini **interpersonalnih čimbenika**, obiteljska dinamika može imati važnu ulogu u odgađanju otkrivanja. Kroz istraživanja se najčešće ističu obitelji koje karakteriziraju strogo definirane rodne uloge, patrijarhalni stavovi koji odražavaju neravnotežu moći između muškarca i žene, roditelja i djece, prisutnost drugih oblika zlostavljanja djece i/ili obiteljskog nasilja, kaotična obiteljska struktura, disfunkcionalna komunikacija i

društvena izolacija (Alaggia i Kirshenbaum, 2005., Fontes i Plummer, 2010., Collin-Ve'zina i sur., 2015., prema Alaggia i sur., 2017.).

Collin-Ve'zina i suradnici (2015.) **interpersonalne barijere** određuju kao barijere srednje razine sustava koje su izravno povezane s članovima obitelji žrtava, skrbnika, vršnjacima ili značajnom prisutnošću odrasle osobe u njihovom životu, poput učitelja ili školskog osoblja. Analizom rezultata autori su utvrdili četiri glavne interpersonalne barijere: nasilje i problemi u funkcioniranju obitelji, dinamika moći, svijest o učincima otkrivanja i slaba socijalna mreža.

Barijera nasilje i problemi u funkcioniranju obitelji uključivala je situacije u kojima su drugi oblici nasilja u djetetovom domu pridonijeli općem osjećaju nesigurnosti ili strahu od eskalacije. Žrtve su tada nerijetko davale prioritet zaštiti drugih članova obitelji i žrtvovanju sebe, dok je okrivljavanje i nevjerovanje žrtvi od strane članova obitelji koji su bili u poziciji zaštiti djeteta, doprinijelo daljnjem žrtvinom zatvaranju u sebe i nerazotkrivanju. Dinamika moći interpersonalna je barijera koja uključuje dva oblika manipulacije kojima je dijete bilo izloženo od strane počinitelja, a to su: manipulacija u obliku *groominga* (manipulativnog ponašanja kojim se dijete prisiljava da pristane na zlostavljanje) i manipulacija u obliku izravne prijetnje (npr. prijetnja smrću). Nadalje, dinamika moći kao barijera otkrivanju bila je relevantna i kad je unutar obitelji postojala opća tajnovitost i zatvorenost, odnosno kada obitelj uopće nije željela razgovarati o temi seksualnog zlostavljanja. Završno, dinamika moći bila je relevantna kada je riječ o složenosti odnosa s počiniteljem ovisno o njegovom statusu unutar zajednice ili člana obitelji kao hranitelja obitelji. Barijera svijest o učincima otkrivanja odnosila se na sudionike koji su se bojali percepcije ili reakcija drugih ako bi otkrili zlostavljanje kao što su: krivnja, ljutnja, odbacivanje (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Nalazi istraživanja Mooney (2021.) kao barijeru pokazuju svijest o politici i zakonskim odredbama koje obvezuju stručnjake da prijave zlostavljanje službama socijalnog rada za zaštitu djece, a onda oni policiji. Sudionici istraživanja Collin-Ve'zina i suradnika (2015.) bojali su se posljedica nakon umiješanosti policije ili vlasti te su nakon razotkrivanja pokušali izbjeći radnje vlasti jer su njihov pristup smatrali zastrašujućim, bili su isključeni iz istraživačkog procesa ili su imali strah od nepoznatih sljedećih radnji. Četvrta utvrđena interpersonalna barijera otkrivanju bila je slaba socijalna mreža, a odnosila se na iskaze sudionika koji jednostavno nisu imali

kome reći iz svoje okoline ili su smatrali da osobe iz okoline nisu dovoljno spremne i osposobljene za takvo otkrivanje, uključujući vršnjake, učitelje i stručnu podršku u školama (Collin-Ve'zina i sur., 2015.). Pregledom istraživanja Alaggia i suradnika (2017.) utvrđeno je da uvjeti u susjedstvu i široj zajednici mogu spriječiti otkrivanje informacija kada škola nije uključena u pružanje poticajnog okruženja, kao što je praćenje ponašanja učenika (Alaggia, 2010., prema Alaggia 2017.). Osim toga, pokazalo se da žrtvino očekivanje negativne reakcije na otkrivanje, posebno nevjerovanje od strane osoba izvan obitelji poput susjeda ili drugih članova zajednice, također sprječava otkrivanje (Collin -Ve'zina i sur., 2015., prema Alaggia i sur., 2017.).

Barijere u odnosu na širi društveni kontekst tiču se konteksta u kojem se zlostavljanje dogodilo, a njihovo otkrivanje može biti otežano kada uključeni i podržavajući članovi nisu dostupni ili nisu educirani za osjetljive reakcije tj. senzibilizirani za problematiku (Alaggia, 2010., prema Alaggia i sur., 2017.).

Collin -Ve'zina i suradnici (2015.) u svom su istraživanju utvrdili četiri glavne barijere u odnosu na širi društveni kontekst: etiketiranje, tabu seksualnosti, nedostatak dostupnih usluga, kultura ili vremensko razdoblje.

Etiketiranje se odnosi na stigmatu koja se veže na to da se na osobu gleda kao na „žrtvu“, stigmatu oko traženja usluga za žrtve zlostavljanja, posljedica koje zlostavljanje ima za mentalno zdravlje i strah da će ih se smatrati „ludima“. Muškarci su se posebno bojali homofobnih odgovora od strane okoline kada je počinitelj bio istog spola tj. da ih drugi doživljavaju homoseksualcima (neovisno jesu li se tako odredili ili ne) te su istaknuli da je ih društvena konstrukcija muškosti („muškarci moraju biti čvrsti, samo slabiji pokazuju emocije“) sprječavala u otkrivanju. Tabu seksualnosti barijera je proizašla iz nedostatka razgovora o seksualnosti u društvu, u školi i kod kuće. Sudionici su objasnili da nisu znali razlikovati „normalno“ i „nenormalno“ o seksualnosti u njihovom djetinjstvu te da nisu imali znanja o seksualnim odnosima i tome što predstavlja neprikladno ponašanje ili zlostavljanje i gdje mogu pronaći prikladne informacije. Barijera nedostatka redovnog obrazovanja i dostupnih usluga odnosila se na nedostatak dostupnih usluga u redovnom obrazovanju, kao i informacije o dostupnoj pomoći. Sudionici su istaknuli kako se u školi nije razgovaralo o

zlostavljanju niti je održano ijedno predavanje na tu temu, odnosno što zlostavljanje uključuje, kako ono izgleda i kome se mogu obratiti za pomoć. Bilić i suradnici (2012.) ističu kako je djecu odmalena potrebno naučiti kako da se zaštite u situacijama u kojima im netko žele nauditi. Kada je riječ o seksualnom zlostavljanju to se u prvom redu odnosi na učenje djece o razlici između „dobrih i loših tajni“, budući da zlostavljači od djece žrtava nerijetko traže da to ostane njihova tajna. Primjer „loše“ tajne bilo bi navođenje „loših dodira“, pri čemu je potrebno djetetu objasniti razliku između „dobrih“ i „loših dodira“. Loši dodiri su oni koji nam nanose bol te se zbog njih osjećamo loše, zbunjeno ili osjećamo sram. Dijete treba biti upoznato s pojmom intimnih dijelova tijela i znati kako nitko ne smije dirati njegove intimne dijelove niti ono smije dirati tuđe. Posljednja barijera šireg društvenog konteksta koju navode Collin-Ve'zina i suradnici (2015.) u kontekstu šire nevidljivosti seksualnog zlostavljanja u društvu kroz dulji period odnosi se na kulturu. Kroz povijest je zlostavljanje bilo jako dobro skriveno, o njemu se nije pričalo, niti su se djeca imala kome obratiti (učitelju, liječniku), a učitelji nisu znali ili nisu htjeli prepoznati znakove upozorenja (Collin-Ve'zina i suradnici 2015.). Identifikacija kulturnih barijera važan je nedavni doprinos razumijevanja procesa otkrivanja zlostavljanja. Nalazi povezani s kulturnim čimbenicima uključivali su neuspjele pokušaje djece da otkriju zlostavljanje i da informacije dođu do odraslih, normalizaciju seksualizacije i objektivizacije djevojaka i žena te naglašavanje hipermaskuliniteta kod muškaraca koji su djelovali kao barijera u smislu stigme za otkrivanje (Alaggia, 2005., 2010., Easton i sur., 2014., prema Alaggia i sur., 2017.).

Pregledom dostupne literature možemo zaključiti da su najčešće barijere razotkrivanju seksualnog zlostavljanja djece na **intrapersonalnoj** razini: sram, samookrivljanje i strah od negativnih reakcija drugih po otkrivanju (nevjerovanje, krivnja, ljutnja, odbacivanje) (Collin-Ve'zina i sur., 2015., Alaggia i sur., 2017.), a na **interpersonalnoj**: obiteljska dinamika, problemi funkcioniranja unutar obitelji i prisutnost drugih oblika nasilja unutar obitelji te nedostatak uključenosti susjeda i škole (Collin-Ve'zina i sur., 2015., Alaggia i sur., 2017.). Manji broj istraživanja (Collin-Ve'zina i sur., 2015., Alaggia i sur., 2017.) bavio se **čimbenicima šireg društvenog konteksta**, a to su: stigmatizirane društvene percepcije, negativno

etiketiranje žrtava seksualnog zlostavljanja te tabui koji se odnose na seksualnost i govorenje o seksualnosti temeljem kulturnih normi.

Osim kroz prizmu ekološkog sustava, o preprekama koje doprinose izostajanju razotkrivanja možemo govoriti iz perspektive **prediktora temeljenim na karakteristikama zlostavljanja** kao što su: spol djeteta, dob u vrijeme započinjanja zlostavljanja, težina i učestalost zlostavljanja te odnos s počiniteljem. Rezultati studija o prediktorima koji utječu na odgođeno razotkrivanje su donekle nekonzistentni, a isti će biti prikazani u nastavku.

Vezano uz **spol djeteta**, dio studija navodi kako je muškim žrtvama potrebno više vremena da razotkriju zlostavljanje nego ženskim (Alaggia, 2004., Kendall – Tackett i sur., 1993., Ming – Foynes i sur., 2009., prema Bilić i sur., 2012.), dok prema drugima spol nije povezan s odgođenim razotkrivanjem (Goodman – Brown i sur., 2003, prema Bilić i sur., 2012.). Alaggia i suradnici (2017.) analizom 33 studije utvrdili su da su brojne recentne studije usmjerene na razotkrivanje muških žrtava, budući da su oni nedovoljno istražena populacija. Iako su žene u dvostrukom riziku da budu žrtve zlostavljanja, omjer žena i muškaraca u većini studija nije reprezentativan tj. ženski spol je zastupljeniji. Ovaj nalaz može upućivati na zaključak da će muške žrtve vjerojatnije odgoditi svoje otkrivanje što za rezultat ima njihovu manju zastupljenost u uzorcima djece i mladih (He´bert i sur., 2009., Ungar i sur., 2009.b, prema Alaggia i sur., 2017.). Easton i suradnici (2014., prema Alaggia, 2017.) razvili su rodno specifični model muških razotkrivanja koji se kao i model Collin-Ve´zina i suradnika (2015.) sastoji od tri kategorije prepreka razotkrivanju: individualnih čimbenika, interpersonalnih i društveno – političkih čimbenika. Autori navode da na razini šireg društvenog konteksta dominantne maskuline norme doprinose samookrivljanju muškaraca za zlostavljanje što rezultira neotkrivanjem. Muški sudionici u kasnijoj studiji također su istaknuli da su rodne norme i stereotipi pridonijeli prikrivanju zlostavljanja jer je počinitelj bila žena (Gagnier i Collin – Vezina, 2016., prema Alaggia, 2017.). Rezultati jedne studije koja se bavila usporedbom muških i ženskih otkrivanja pokazali su da su muškarcima prepreke otkrivanju: strahovi da će ih se smatrati homoseksualcima, duboki osjećaji stigmatizacije ili izolacije zbog uvjerenja da su dječaci rijetko žrtve i strah da će i sami postati zlostavljači. S druge strane, žene su snažnije osjećale unutarnji sukob oko odgovornosti za zlostavljanje i više su

očekivale da će biti optužene i da im se neće vjerovati (Alaggia, 2005., prema Alaggia i sur., 2017.). Muškarci su u manjoj mjeri skloni otkrivanju što je često u interakciji s drugim čimbenicima u okruženju, kao što su društveni stavovi koji promoviraju hipermaskulinitet, ideje koje promiču negativne stavove o dječacima i muškarcima koji su žrtve te homofobne stavove (Alaggia, 2010., Easton i sur., 2014., Gagnier i Collin-Ve'zina, 2016., prema Alaggia i sur., 2017.).

Ako uzmemo u obzir **dob djeteta**, Bilić i suradnici (2012.) navode kako rezultati većine studija upućuju na zaključak da je starija dob u vrijeme započinjanja zlostavljanja prediktivna za odgođeno razotkrivanje i smanjenu učestalost razotkrivanja (Paine i Hansen, 2002., Goodman – Brown i sur., 2003., London i sur., 2005., prema Bilić i sur., 2012.), dok rezultati nekih drugih studija tvrde i suprotno (Alaggia, 2004., Kogan, 2004., Ruggiero i sur., 2004.). Rezultati istraživanja Wallis i suradnika (2020.) idu u prilog ovoj suprotnoj tezi, odnosno dob je značajno utjecala na odgode otkrivanja tako da što je dijete bilo mlađe u vrijeme započinjanja zlostavljanja, to je duža bila odgoda otkrivanja. Alaggia i suradnici (2017.) ustanovili su da je dob značajan čimbenik u otkrivanju seksualnog zlostavljanja djece. Rezultati pregleda istraživanja pokazuju jasan trend prema povećanoj vjerojatnosti otkrivanja u starijoj mladosti, a nalazi iz uzorka odraslih pokazuju prevagu otkrivanja u odrasloj dobi (Hunter, 2011., Gagnier i Collin-Ve'zina, 2016., Sorsoli, Kia-Keating, i Grossman, 2008., Ungar i sur., 2009.b, prema Alaggia i sur., 2017.). Kod djece i mladih pojavljuju se **različiti obrasci otkrivanja**. Kao prvo, veća je vjerojatnost da će se kod mlađe djece dogoditi slučajno otkrivanje, nego namjerno. Primjerice, u opsežnoj studiji sa više od 1737 pregleda datoteka, više od polovice slučajeva povezanih s seksualnim zlostavljanjem djece identificirano je slučajnim otkrivanjem i otkrivanjem očevidaca (61%), dok je kod manje od trećine bilo riječ o samootkrivanju koje pokrenula žrtva (Collings i sur., 2005., prema Alaggia i sur., 2017.). Drugi obrazac odnosio se na povećanje stopa otkrivanja s dobi, osobito u odrasloj dobi što je podržano s konstantnim nalazima o odgođenom otkrivanjima o kojima su izvještavali odrasli preživjeli (Collings i sur., 2005., Collin-Ve'zina i sur., 2015., Easton, 2013., Jonzon i Linblad, 2004., Kogan, 2004., Leclerc i Wortley, 2015., Sorsoli i sur., 2008., prema Alaggia i sur., 2017.). Nalazi pojedinih istraživanja pokazuju da su spol i odnos s počiniteljem značajni čimbenici u otkrivanju zlostavljanja, no dob je dosljedno jači

prediktor otkrivanja (ili neotkrivanja) (Hershkowitz i sur., 2005., Leclerc i Wortley, 2015., prema Alaggia i sur., 2017.). Treće, mlađa djeca koja otkrivaju vjerojatnije će to učiniti tijekom intervjua ili drugom okruženju koje pruža jasne upute ili pitanja o seksualnom zlostavljanju (Hershkowitz i sur., 2005., McElvaney, Greene i Hogan, 2014., Schaeffer i sur., 2011., prema Alaggia i sur., 2017.), no ovaj se trend može vidjeti i kod starije mladeži (Ungar i sur., 2009.a, 2009.b, prema Alaggia i sur., 2017.). Otkrivanje se povećava s godinama paralelno s povećanjem razvojnih sposobnosti djeteta. Djeca počinju shvaćati seksualno zlostavljanje kao viktimizaciju i povećavaju neovisnost (Alaggia i sur., 2017.).

Kada govorimo o **težini zlostavljanja**, pojedini autori smatraju da je teško zlostavljanje povezano s odgođenim otkrivanjem (Arata, 1998., Kogan, 2004., Ruggiero o sur., 2004., prema Bilić i sur., 2012., Lemaigre i sur., 2017., Wallis i Woodworth, 2020.), a neki da su stope razotkrivanja visoke na obje strane kontinuuma zlostavljanja (Kogan, 2004., prema Bilić i sur., 2012.), dok postoje i oni koji tvrde da težina zlostavljanja nije povezana s razotkrivanjem (Roesler, 1994., Smith i sur., 2000., London i sur., 2005., prema Bilić i sur., 2012.).

Kada se radi o **odnosu počinitelja i žrtve**, Bilić i suradnici (2012.) ističu kako rezultati istraživanja govore u prilog tome da blizak odnos počinitelja i žrtve smanjuje vjerojatnost otkrivanja (Wyat i Newcomb, 1990., Paine i Hanse, 2002., Kogan, 2004., Alaggia, 2004., Ruggiero i sur., 2004., Hansen i sur., 1999., prema Ming – Foynes i sur., 2009., Wallis i Woodworth, 2020.). Pregledom istraživanja Alaggia i suradnici (2017.) također zaključuju da je manje vjerojatno da će žrtve zlostavljanja unutar obitelji kada je počinitelj roditelj, skrbnik, značajan član obitelji ili netko u ulozi sličnoj obiteljskoj to otkriti odmah ili uopće u djetinjstvu/adolescenciji zbog očitih razlika u moći (Paine i Hansen, 2002., Kogan, 2004., Collings i sur., 2005., Hershkowitz i sur., 2005., Schaeffer i sur., 2011., Dumont i sur., 2014., Leclerc i Wortley, 2015., prema Alaggia i sur., 2017.). Nadalje, situacija u kojoj počinitelj živi sa žrtvom povećava vjerojatnost neotkrivanja (Leclerc i Wortley, 2015., prema Alaggia i sur., 2017.). U takvom odnosu dijete trpeći zlostavljanje često pokušava održati obitelj na okupu te ne ugroziti svoj odnos s voljenim roditeljem, osobito kada je počinitelj roditeljska figura (Bilić i sur., 2012.). Unatoč nekonzistentnim rezultatima

istraživanja većina ipak ide u prilog tome da su mlađa dob, muški spol, teže zlostavljanje i bliži odnos s počiniteljem prediktori odgođenog otkrivanja.

3.2. *Čimbenici koji potiču razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djece – facilitatori*

Pregledom istraživanja uočeno je da čimbenici koji sprječavaju otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece (barijere) uvelike nadilaze čimbenike koji pridonose otkrivanju (facilitatore). Unatoč tome, identificirani su važni facilitatori otkrivanja koji bi trebali pomoći stručnjacima koji rade u ovom području prakse (Lemaigre i sur., 2017.).

Alaggia i suradnici (2017.) u svom su pregledu 33 istraživanja sukladno već spomenutom ekološko teorijskom okviru, uz pregled barijera ponudili i kratki pregled facilitatora otkrivanja. Intrapersonalni facilitatori uključuju indikatore zlostavljanja koji postaju nepodnošljivi, odrastanje s povećanom razvojnom zrelošću i spoznaju da je počinjeno kazneno djelo (Crisma i sur., 2004., Hershkowitz i sur., 2007., Schaeffer i sur., 2011., Easton, 2013., McElvaney i sur., 2014., Collin-Ve'zina i sur., 2015., prema Alaggia sur., 2017.). Situacijski facilitatori su oni uslijed kojih dijete otkrije zlostavljanje jer su već priloženi određeni dokazi, došlo je do očevida te je napravljena prijava, dok se okolišni facilitatori odnose na okruženja u kojima se odvija savjetovanje, intervjui, informativni sastanci i edukativne radionice te preventivni programi seksualnog zlostavljanja za djecu i mlade (Alaggia i sur., 2017.). Upravo ovakvi dijaloški konteksti o seksualnom zlostavljanju djece mogu pružiti priliku za razgovor koji može potaknuti ranije otkrivanje (Jesen i sur., 2005., prema Alaggia i sur., 2017.). Istraživanja pokazuju da stvaranje otvorenog dijaloga u kontekstu odnosa u svrhu neutralizacije moći i utjecaja počinitelja također može potaknuti ranije otkrivanje (Alaggia i sur., 2017.).

U studiji Gagnier i Collin-Ve'zina (2016.) pozitivna iskustva otkrivanja sudionici su opisali kao ona u kojima su osjećali sigurnima, da ih se slušalo i vjerovalo te u kojima nisu bili osuđivani od strane osobe kojoj su otkrili. Nadalje, članovi obitelji i prijatelji (vršnjaci) djeteta žrtve mogu djelovati kao ključna podrška stvaranju otvorenog relacijskog konteksta i njegovanju pozitivnih reakcija (Jensen i sur., 2005., Priebe i

Svedin, 2008., Ungar i sur., 2009.b, Schoënbucher i sur., 2012., prema Alaggia i sur., 2017.). Konkretno, kako djeca odrastaju, veća je vjerojatnost da će zlostavljanje otkriti vršnjacima što je potvrđeno u brojnim studijama, a to je važna činjenica koje bi stručnjaci morali biti svjesni (Kogan, 2004., Ungar i sur., 2009.b, Schoënbucher i sur., 2012., Dumont i sur., 2014., prema Alaggia i sur., 2017.).

Reitsema i Grietens (2016., prema Brennan i McElvaney, 2020.) istaknuli su važnost toga kako djeca predviđaju reakcije drugih i donose odluku o (ne)otkrivanju na temelju tih percepcija, pristup osobi od povjerenja koja će se uključiti u dijalog i učiniti nešto po pitanju sumnje na zlostavljanje te time dati djetetu priliku da kaže, zatim važnost zajedničkog referentnog okvira kao što je gledanje televizijskog programa ili prisustvovanja prezentaciji u školi na temu seksualnog zlostavljanja te bihevioralnih i emocionalnih pokazatelja (tjeskoba, ispadi bijesa).

U dvaju pregleda istraživanja (Alaggia i sur., 2017., Lemaigre i sur., 2017.) najčešće identificirani facilitator bio je izravan upit djeteta o mogućem zlostavljanju, odnosno okruženje u kojem će dijete biti u prilici ispričati što se dogodilo (Jensen i sur., 2005., Hershkowitz, i sur., 2007., Hershkowitz i sur., 2007., Søftestad i sur., 2013., McElvaney i sur., 2014.). Rezultati istraživanja pokazali su da djeca ne otkrivaju zlostavljanje samo zato što ih se o tome ne pita (McGee i sur., 2002., prema Lemaigre i sur., 2017.). U tom smislu otkrivanje posebno mogu olakšati radionice o seksualnom zlostavljanju (Ungar i sur., 2009.b, prema Alaggia i sur., 2017.), kao i korištenje kulturološki osjetljivih pitanja (Fontes i Plummer, 2010., prema Alaggia i sur., 2017.). Prethodni nalaz odgovara rezultatu dosadašnjeg istraživanja koje je pokazalo da je vjerojatnije da će se otkrivanje prije dogoditi na upit nego na inicijativu mlade osobe (Kogan, 2004., prema Lemaigre i sur., 2017.), osobito ako se radi o osobi od povjerenja. Ovi relacijski čimbenici sugeriraju da bliski odnosi mogu imati važnu ulogu u poticanju otkrivanja seksualnog zlostavljanja mladih (Priebe i Svedin, 2008., Lemaigre i sur., 2017.).

Ključnu ulogu ima i pružanje informacija mladima o seksualnosti primjerenom razvoju (Lemaigre i sur., 2017.). Kellogg i Huston (1995., prema Lemaigre i sur., 2017.) provedbom istraživanja spoznali su da je školska intervencija o neželjenim seksualnim iskustvima pomogla žrtvama da otkriju zlostavljanje. Osim toga, Søftestad i suradnici

(2013., prema Lemaigre i sur., 2017.) istaknuli su važnost davanja informacija žrtvi o seksualnom zlostavljanju kako bi ju se podržalo u uključivanju u razgovor tijekom kojeg je moguće otkriti zlostavljanje unutar obitelji. Navedeno je u skladu s nalazima Crisma i suradnika (2004., prema Lemaigre i sur., 2017.) prema kojima barijeru adolescentima da otkriju zlostavljanje predstavlja nedostatak informacija, naročito o mogućim učincima zlostavljanja i podršci koja je dostupna. Dijete žrtva imalo je veću vjerojatnost otkrivanja zlostavljanja ako nije osjećala krivnju ili sram (Schönbucher i sur., 2012., prema Lemaigre i sur., 2017.), ako je dobila emocionalnu podršku i razumijevanje (Hershkowitz i sur., 2007., McElvaney i sur., 2012., prema Lemaigre i sur., 2017.) te je počinitelj zlostavljanja bila osoba izvan obitelji (Schönbucher i sur., 2012., prema Lemaigre i sur., 2017.).

Rezultati pregleda istraživanja Lemaigre i suradnika (2017.) upućuju na zaključak da optimalne uvjete za otkrivanje zlostavljanja djetetu predstavlja izravni upit o njegovim iskustvima uz aktivno slušanje i podršku kojima se minimizira djetetov osjećaj krivnje, srama i strah od negativnih posljedica. U te svrhe potrebno je razvijati preventivne i interventne programe za djecu žrtve seksualnog zlostavljanja, ali i za potencijalne osobe iz okruženja kojima bi se dijete moglo povjeriti. Programi usmjereni na otkrivanje trebali bi djelovati paralelno uz provođenje programa koji bi potaknuli obitelj, prijatelje i stručnjake da identificiraju indikatore seksualnog zlostavljanja, izravno pitaju djecu o mogućnosti seksualnog zlostavljanja uz podršku ukoliko dođe do otkrivanja (Lemaigre i sur., 2017.). Predloženi preventivni programi djelovanja u skladu su s ekološkim teorijskim okvirom koji je korišten u prikazu barijera i facilitatora otkrivanja zlostavljanja djece te predstavljanja sveobuhvatan pristup problemu u svrhu sprječavanja trenutnog i prevencije potencijalnog zlostavljanja.

Recentnom kvalitativnom meta analizom 20 istraživanja s djecom i mladima do 18 godina o njihovim iskustvima razotkrivanja Brennan i McElvaney (2020.) identificirali su sljedeće facilitatore: izravno ispitivanje djeteta o zlostavljanju uz pružanje aktivnog slušanja, pristup osobi po povjerenja, shvaćanje da iskustvo zlostavljanja nije normalno, nesposobnost suočavanja s emocionalnim stresom, želja da se u vezi zlostavljanja nešto poduzme te očekivanje da će im se vjerovati. Navedene su facilitatore grupirali u **2 glavne kategorije: potrebu djece da otkriju i priliku da otkriju**. Primjerice, dijete može biti svjesno da ono što mu se dogodilo nije u redu i

možda želi da netko nešto poduzme kako bi se zlostavljanje zaustavilo, ali ta unutarnja želja vjerojatno neće biti dovoljna za otkrivanje (Malloy i sur., 2013., prema Brennan i McElvaney, 2020.) te će biti potreban vanjski čimbenik kao što je pristup osobi od povjerenja i razgovora koji je relevantan za djetetovo iskustvo (Jensen i sur., Brennan i McElvaney, 2020.) kako bi potaknuo otkrivanje (Brennan i McElvaney, 2020.).

U kategoriji „**potreba djece da otkriju**“ kao najvažniji čimbenik koji utječe na otkrivanje pokazalo se shvaćanje da zlostavljanje nije normalno. Mlađa djeca možda ne razumiju ponašanje kao nasilno (Schaeffer i sur., 2011., prema Brennan i McElvaney, 2020.) dok za stariju djecu psihološka manipulacija, često obilježje nasilnih odnosa koji se percipiraju kao posebni (Hershowitz i sur., 2007.), igra značajnu ulogu u sprječavanju mladih da shvate kako taj odnos nije normalan čime se sprječava i njihovo razotkrivanje (Brennan i McElvaney, 2020.). Rezultati više studija ukazuju na važnu ulogu vršnjaka u pomaganju djeci da shvate nasilnu prirodu svojih iskustava i potencijalni rizik za drugu djecu . Također, za mlađu djecu roditelji, skrbnici i učitelji predstavljaju važan izvor informacija, dok su za stariju djecu to vršnjaci (Brennan i McElvaney, 2020.).

Efekt „ekspres lonca“ pronađen u istraživanju McElvaney i suradnika (2012., prema Brennan i McElvaney, 2020.) prikladno pokazuje kako djetetov unutarnji sukob koji je rezultat unutarnjeg i vanjskog pritiska može dovesti do razotkrivanja. Podignuta svijest skrbnika i stručnjaka o uočavanju problema u ponašanju mogla bi dovesti do ranijeg prepoznavanja djece u riziku (Brennan i McElvaney, 2020.).

Djeca mogu povišenu razinu stresa manifestirati na razne načine ovisno o dobi. Otvoreno dijete koje iznenada postalo povučeno ili sramežljivo dijete koje je iznenada postalo agresivno tim ponašanjem pokušava nešto poručiti. Specifičan pokazatelj je seksualizirano ponašanje neprimjereno dobi. Dijete treba nekoga tko će to prepoznati i uključiti ga u razgovor, ne samo o njegovoj općoj dobrobiti već i konkretnije istražiti moguće razloge uočene promjene u djetetovom držanju ili ponašanju, uključujući izravno ispitivanje o uznemirujućim i nepoželjnim iskustvima. Takvi razgovori, ako su dobro vođeni, mogu pružiti priliku djetetu koje je možda čekalo da otkrije svoja iskustva zlostavljanja iako mlađa djeca možda nisu spremna za takvo aktivno otkrivanje, ali im se ipak može omogućiti da to počnu činiti. Povučeno ili prenaplašeno

ponašanje starijeg djeteta ili adolescenta može se pogrešno protumačiti da je povezano s adolescencijom, a ne odraz traumatskog iskustva. Uočavanje njihovog ponašanja može biti katalizator koji im je potreban da ih podrži u otkrivanju zlostavljanja (Brennan i McElvaney, 2020.).

U kategoriji „**prilika djece da otkriju**“ kao najvažniji facilitator otkrivanja istaknuo se pristup osobi od povjerenja i očekivanje da će im se vjerovati.

„Pristup nekome kome možeš vjerovati“ istaknuo se kao najvažniji facilitator u kategoriji „prilika djece da otkriju“, naglašavajući važnost dostupnosti osobe od povjerenja za dijete i podupirući ideju otkrivanja kao dijaloškog procesa (Jansen i sur., 2005., prema Brennan i McElvaney, 2020.). To zahtijeva da dijete pored sebe ima osobu koja smatra pouzdanom, kojoj se može povjeriti – prijatelja, roditelja ili drugog člana obitelji. Unutar odnosa punog povjerenja djeca mogu biti sigurna da će njihove brige biti shvaćene ozbiljno (Brennan i McElvaney, 2020.).

„Očekivanje da će im se vjerovati“ drugi je važan facilitator za djetetovo otkrivanje seksualnog zlostavljanja. Unatoč nekoliko desetljeća podizanja svijesti o seksualnom zlostavljanju, strah da im se neće povjerovati i dalje je vodeća barijera otkrivanju (Morrisson i sur., prema Brennan i McElvaney, 2020.). Djeca reakcije odraslih koriste kao referentnu točku za ono o čemu smiju, a o čemu ne smiju razgovarati što utječu na izbor informacija koje će otkriti. Istraživanje Hershkowitz i suradnika (2007., prema Brennan i McElvaney, 2020.) pokazalo je da su mladi uspješni u predviđanju odgovora onih kojima su otkrili, posebno u pogledu negativnih odgovora. Da bi odrasli ublažili strah one djece koja važu rizike i koristi od otkrivanja, važno je da djeci uliju povjerenje da će im pružiti podržavajući odgovor na otkrivanje, pomoći im da se nose s neugodnim emocijama da će biti shvaćeni ozbiljno (Brennan i McElvaney, 2020.).

Alaggia i suradnici (2017., prema Brennan i McElvaney, 2020.) istaknuli su potrebu za razvojem protokola za izravni upit djeci o njihovim iskustvima kako bi im pomogli u slučaju da su bili žrtve zlostavljanja. No, veći izazov smatraju obrazovanje odraslih da postanu osobe od povjerenja. Moguće je da se naglasak previše stavlja na „vještine“, a nedovoljno na „izgradnju odnosa“. Roditelji, skrbnici, stručnjaci koji rade s djecom mogu izbjegavati razgovore s njima o tako osjetljivoj temi kao što je seksualno zlostavljanje iz straha da će nešto pogrešno shvatiti ili da nemaju vještine za

takve razgovore (McElvaney 2016., 2019., prema Brennan i McElvaney, 2020.). Iako su sugestivna pitanja problematična u razgovoru s djecom, posebnom onom mlađom, izbjegavanje takvih tema može navesti djecu da povjeruju da se odraslima ne može vjerovati, odnosno povjeriti s tako teškim i osjetljivim informacijama (Brennan i McElvaney, 2020.).

Zaključno, temeljem pregleda istraživanja Brennan i McElvaney (2020.) identificirana su dva ključna čimbenika za otkrivanje seksualnog zlostavljanja djece: potreba djeteta žrtve da otkrije (efekt „ekspres lonca“) i pružanje prilike da otkrije. Oba facilitatora su međusobno povezana te mogu potaknuti djecu da otkriju zlostavljanje kroz izgradnju odnosa povjerenja, pomaganje djeci da shvate kako su njihova iskustva zlostavljačka, izražavanje aktivnog interesa za indikatore povišene razine stresa koji mogu biti pokušaj neverbalnog otkrivanja i ispitivanja djece o mogućim razlozima njihove povišene razine stresa. Također, uvjeravanje djece da će njihove brige biti ozbiljno shvaćene i procesuirane ako ih otkriju, može podržati otkrivanje.

Sva djeca trebaju pristup odrasloj osobi od povjerenja kojoj se mogu obratiti kada su uznemirena ili zbunjena oko situacija koje im se događaju u svakodnevnom životu. Potrebno ih je educirati o seksualnom ponašanju – što je u redu, a što nije te ih naučiti upravljati vlastitim emocionalnim stresom i važnosti traženja pomoći kada se s njim bore. Sva djeca, bez obzira na dob, imaju pravo na odrasle koji će primijetiti i reagirati na njihovu uznemirenost, pitati ih o njihovoj dobrobiti, shvaćati ih ozbiljno i poduzimati sve radnje kojim će ih zaštititi od daljnjeg ozljeđivanja (Brennan i McElvaney 2020.).

4. ULOGA STRUČNJAKA U PREPOZNAVANJU I SPRJEČAVANJU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE TE NJIHOVOJ ZAŠTITI

4.1. Pravni kontekst podrške i zaštite djece žrtava seksualnog zlostavljanja

Seksualne delikte na štetu djece ubrajamo među najteže oblike nasilja nad djecom pa je zaštita djece od seksualnog nasilja dugoročni prioritet institucija koje se bave promicanjem i zaštitom dječjih ljudskih prava (Unicef, 2015.).

Pitanje zaštite djece obuhvaćeno je brojnim aktima, a već su u **Ustavu** Republike Hrvatske djeca istaknuta kao ranjiva skupina kojoj se jamči pravo na posebnu skrb i zaštitu države. Hrvatska je potpisnica više značajnih međunarodnih dokumenata u području prava djeteta, a vezano uz seksualno zlostavljanje djece to su: **Konvencija o pravima djeteta**, kojoj je pridružen Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji i **Konvencija Vijeća Europe o zaštiti od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja** tzv. Lanzarote konvencija (Bilić i sur., 2012.). Još jedan pravni izvor vezan uz članstvo Europskoj Uniji je Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije koja je nadopuna **Konvenciji o pravima djeteta u borbi protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece i dječje pornografije** (Kokot, 2015.). Sukladno odredbama međunarodnih ugovora RH je u svoje **nacionalno zakonodavstvo** uvrstila odredbe kojima se posebno štite djeca u više sfera života s posebnim naglaskom na zaštitu od zlostavljanja i nasilja. U zakone kojima se djeca štite od nasilja ubrajamo: Kazneni zakon, Zakon o zaštiti nasilja u obitelji i **Zakon o sudovima za mladež** koji sadrži posebne odredbe usmjerene zaštiti djece na način da se prekršajna ili kaznena djela počinjena na štetu djece propisuje težim oblicima djela i sukladno tome teže kažnjava te **Zakon o socijalnom skrbi** koji sadrži odredbe usmjerene pružanju pomoći djeci žrtvama nasilja (Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026., 2022.). **Prema Obiteljskom zakonu** (čl. 132.) svatko je dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o kršenju djetetovih prava, a posebno o svim oblicima tjelesnog, duševnog ili spolnog nasilja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, zlostavljanja ili izrabljivanja djeteta. Uz Obiteljski zakon, **Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji** detaljno navodi koji su postupci odraslih osoba iz obitelji kažnjivi, među kojima i spolno nasilje, odnosno spolno uznemiravanje.

Kazneni zakon kao oblike spolnog nasilja nad djecom inkriminira sljedeća kaznena djela:

Kaznena djela protiv spolne slobode (glava XVI.)

Spolni odnošaj bez pristanka (čl. 152.), Silovanje (čl. 153.), Teška kaznena djela protiv spolne slobode (čl. 154.), Bludne radnje (čl. 155.), Spolno uznemiravanje (156.),

Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (glava XVII.)

Spolna zlouporaba djeteta mlađeg od petnaest godina (čl. 158.), Spolna zlouporaba djeteta starijeg od petnaest godina (čl. 159.), Zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina (čl. 160.), Mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba (čl. 161), Podvođenje djeteta (čl. 162.), Iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 163.), Iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 164), Upoznavanje djece s pornografijom (čl. 165.), Teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (čl. 166.) (Odeljan, 2018.).

Kada govorimo o djeci žrtvama nasilja, odnosno djeci žrtvama navedenih kaznenih djela, Statistički podaci MUP-a pokazuju kako su u 2020. godini evidentirana ukupno 573 kaznena djela počinjena na štetu djece mlađe od 18 godina, od čega 5 kaznenih djela podvođenja djeteta. Iste godine ukupan broj kaznenih djela kaznenopravne zaštite, odnosno kaznenih djela na štetu djece bio je 7 895. (Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026., 2022.). Ovaj visoki broj ukazuje na nužnost prevencije i sprječavanja počinjenja kaznenih djela na štetu djece, zaštitu djeteta žrtve kroz pružanje podrške tijekom procesa otkrivanja, prijave i cijelog kaznenopravnog postupka te nakon njega, kao i brže i efikasnije sankcioniranje počinitelja.

Procesna zaštita djece žrtava kaznenih djela osigurana je kroz odredbe **Zakona o kaznenom postupku** (dalje: ZKP) koji je, u pogledu procesnih prava žrtava kaznenih djela, usklađen s europskim standardima propisanim Direktivom o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela. Time je Zakon posebnu pažnju posvetio općim pravima žrtava, ali i dodatnim pravima djeteta žrtve i žrtava specifičnih kaznenih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima (Odeljan, 2018.).

Opća prava tj. prava koja pripadaju svim žrtvama kaznenih djela odnose se na: pravo na pristup službama za potporu, pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela, pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde, pravo na zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja žrtve kao svjedoka, pravo da bude saslušana bez neopravdane odgode nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u

kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka, pravo na pratnju osobe od povjerenja, pravo da se medicinski zahvati poduzimaju u najmanjoj mjeri i samo ako su krajnje nužni i dr. (Odeljan, 2018.).

Uz **opća** prava žrtava, ZKP propisuje i **dodatna prava djetetu** žrtvi, uvažavajući djetetovu specifičnu ranjivost obzirom na dob te slijedom iste specifičan položaj, te imajući na umu da se radi o najosjetljivijoj kategoriji sudionika u kaznenom postupku koja ima pravo na najviši stupanj zaštite. Člankom 44. ZKP-a propisano je da dijete žrtva kaznenog djela ima dodatna prava na: opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, tajnost podataka te isključene javnosti (Odeljan, 2018.). Važno je reći i da su sud, državno odvjetništvo, istražitelj i policija dužni prema djetetu kao žrtvi kaznenog djela postupati posebno obzirno, imajući na umu dob, ličnost i druge okolnosti kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta, a pri postupanju prema djetetu žrtvi sva nadležna tijela prvenstveno će se rukovoditi najboljim interesom djeteta. Ako nije poznata dob žrtve, a postoji vjerojatnost da žrtva nije navršila osamnaest godina života, pretpostavit će se da se radi o djetetu (Odeljan, 2018.).

Žrtva kaznenog djela protiv spolne slobode ima dodatno pravo prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom na teret proračunskih sredstava, da ju u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da ju, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje ta ista osoba, uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve, zahtijevati da bude ispitana putem audio – video uređaja (čl. 292. st. 4. ZKP-a), tajnosti osobnih podataka te isključenje javnosti s rasprave (Odeljan, 2018.).

Važno je i uvođenje instituta **pojedinačne procjene žrtve** kojim se u odnosu na dijete pretpostavlja primjena posebnih mjera zaštite, kao što je primjerice uporaba komunikacijskih tehnologija radi izbjegavanja vizualnog kontakta djeteta s počiniteljem s ciljem posebnog načina njegova ispitivanja u svojstvu žrtve i u svojstvu svjedoka kaznenog djela, (Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026., 2022.) odnosno kako bi se žrtva dodatno zaštitila i time smanjio rizik od njene daljnje traumatizacije i reviktimizacije. Također, ako je oštećenik dijete, a interesi djeteta su u suprotnosti s interesima roditelja, tijelo koje

vodi postupak pozvat će nadležno tijelo socijalne skrbi da djetetu imenuje posebnog skrbnika. Ako je oštećenik dijete, njegov zakonski zastupnik ili poseban skrbnik ovlašten je davati sve izjave i poduzimati sve radnje na koje je prema ZKP-u ovlašten oštećenik, a iznimno oštećenik koji je navršio šesnaest godina života može sam davati izjave i poduzimati radnje u postupku (Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026., 2022.).

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske donio je 2018. **Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja** (dalje: Protokol). Protokol je razvijen kako bi osigurao trenutnu, suosjećajnu, rodno i kulturalno osjetljivu sveobuhvatnu pomoć i potporu svih nadležnih institucija. Donesen je s ciljem uvođenja standardiziranog postupka prema žrtvama seksualnog nasilja bez obzira na njihovu dob, mjesto u kojem im se nasilje dogodilo, spol i/ili druge osobne karakteristike.

Važnost uvođenja standardiziranog postupka ogleda se u osiguravanju jedinstvene prakse svih nadležnih tijela i institucija u RH, pri čemu se osigurava i povjerljivost podataka i zaštita privatnosti, prema Zakonu o provedbi Opće uredbe o zaštiti podataka te Zakonu o službenoj statistici. Navedeni protokol sadrži obveze nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim seksualnom nasilju te oblike, način i sadržaj suradnje između nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim seksualnom nasilju (Ured za ravnopravnost spolova, 2018.)

Uloga Centra za socijalnu skrb odnosi se na pružanje odgovarajuće zaštite i podrške žrtvi seksualnog nasilja te unaprjeđenja mjera zaštite prava osoba izloženih seksualnom nasilju, sukladno važećim propisima Republike Hrvatske. U slučaju kada se seksualno nasilje javlja kao dio obiteljskog nasilja nadležni centar postupa po *Zakonu o zaštiti nasilja u obitelji, Zakonu o socijalnoj skrbi, Obiteljskom zakonu, navedenom Protokolu te Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* (Ured za ravnopravnost spolova, 2018.).

Protokol pored općih pravila postupanja centra za socijalnu skrb, sadrži i ona posebna pravila postupanja prema djeci. Slijedom navedenih pravila, kada centar za socijalnu skrb zaprimi informaciju o sumnji na seksualno nasilje prema djetetu, dužan je odmah

i bez odgode prijaviti nasilje prijaviti policiji, a stručni tim centra je dužan bez odgode stupiti u kontakt s djetetom i obitelji te je dužan napraviti ciljanu specifičnu procjenu primjenjujući odgovarajuće instrumente socijalnog rada, koristeći Liste za procjenu razvojnih rizika djeteta, kao i Liste za procjenu sigurnosti djeteta u obitelji. U slučaju da je počinitelj seksualnog nasilja roditelj, član obitelji, osoba koja skrbi o djetetu ili su uključeni u seksualno zlostavljanje/iskorištavanje djeteta, centar procjenjuje ugroženost/sigurnost djeteta te ako se radi o neposrednoj opasnosti za život, zdravlje i sigurnost djeteta, žurno izdvaja dijete iz obitelji te mu osigurava odgovarajući smještaj. Centar će također procijeniti potrebu pružanja usluge savjetovanja i pomaganja te psihosocijalne podrške, a u slučaju potrebe može i uputiti dijete u druge odgovarajuće oblike psihološke i terapijske pomoći, rehabilitacijskih programa i drugih vrsta stručne pomoći i podrške koje se pružaju u zajednici (Ured za ravnopravnost spolova, 2018.).

Donošenjem Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja u Hrvatskoj su zadnjih desetak godina učinjeni pozitivni pomaci usmjereni na suzbijanje seksualnog nasilja te niz izmjena Kaznenog zakona i Zakona o kaznenom postupku. No, unatoč tome nije postojala jedinstvena nacionalna politika koja bi objedinila, koordinirala i pratila uspješnost svih tih napora do donošenja prvog **Nacionalnog plana za suzbijanje seksualnog nasilja** krajem prosinca prošle godine. Navedeni plan sadrži posebne ciljeve i pripadajuće mjere za osiguravanje sigurnog okruženja svih osoba kroz prevenciju pojavnosti seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja, unaprjeđenje usluga i pomoći žrtvama kroz osiguravanje izobrazbe osoba koje u svom radu dolaze u kontakt žrtvama i unaprjeđenje zakonodavstva u ovom području te putem rada s počiniteljima. Shodno tome navedena su tri posebna cilja: prevencija seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja, unaprjeđenje skrbi i osiguranje dostupnosti usluga podrške žrtvama seksualnih delikata te postizanje odvraćajućeg djelovanja kod počinitelja seksualnih delikata.

4.2. Sumnja i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja djeteta od strane stručnjaka

Unatoč dosad u radu navedenim preprekama koje se mogu javiti pri otkrivanju, Sladović Franz (2002.) navodi pet glavnih načina na koji je ipak moguće otkriti je li

dijete spolno zlostavljano: a) kroz spontani iskaz djeteta; b) kroz poremećaje i promjene u ponašanju djeteta; c) kroz tjelesne indikatore; d) tijekom istrage o drugim oblicima zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta; e) kroz sumnju roditelja, šire obitelji ili drugih odraslih osoba.

Kada se stručnjak susretne sa sumnjom da je neko dijete spolno zlostavljano, njegov je zadatak provesti **početni, istraživački intervju**. Pri provođenju intervjua, osnovni principi trebaju biti otvorenost i spremnost na prepoznavanje i prihvaćanje djetetovog iskustva (unatoč mogućim negativnim emocijama), ali i pažljivost te konzultacije s drugim kolegama pri donošenju zaključaka. Važno je da stručnjak ima na umu da ne intervjuira spolno zlostavljano dijete, već dijete koje je možda zlostavljano (Sladović Franz, 2002.) te mora biti vrlo oprezan sa zaključkom o zlostavljanju.

Intervjuiranje spolno zlostavljane djece može kod stručnjaka izazvati jake emocionalne reakcije, a najčešće osjećaje užasa, gađenja, ljutnje i straha. Djeca, a posebno traumatizirana, vrlo lako i brzo prepoznaju te emocije, stoga je važno da ih stručnjak osvijesti i pripremi se na kontroliranje negativnih reakcija uz empatiziranje. U suprotnom, dijete bi se u cilju smanjenja te negativne reakcije moglo u potpunosti zatvoriti po pitanja otkrivanja potencijalnog zlostavljanja. **Emocije i stavove stručnjaka** treba posebno uzeti u obzir pri procjeni utvrđivanja spolnog zlostavljanja kako ne bi pogrešno utvrdio postojanje ili nepostojanje zlostavljačkog ponašanja (Sladović Franz, 2002.).

Prostor i atmosfera u kojoj se intervju provodi jednako su važni kao i znanje, vještine i profesionalni stil stručnjaka. Iako će **okruženje** u kojem se intervju vodi ovisiti o hitnosti vođenja istrage, mogućnostima i prirodi sumnje, on se slučaju obiteljskog zlostavljanja nikako ne bi trebao voditi u djetetovom domu. Pogodno okruženje smatra se igraonica ili radna soba stručnjaka upotpunjena igračkama i materijalima koji mogu biti iskorišteni za igru djeteta i opservaciju ponašanja tijekom igre i razgovora (Sladović Franz, 2002.).

Stručnjaci su podijeljena mišljenja oko toga treba li intervju biti strukturiran i ako da, u kojoj mjeri. Buljan Flander (2001., prema Sladović Franz, 2002.) predlaže tri faze u procesu razgovora sa seksualno zlostavljansom djecom: inicijalni kontakt, dobivanje informacija i završetak. U svom radu posebnu pažnju posvećuje vrsti pitanja (općenita,

usmjerena, s višestrukim izborom, da/ne, sugestivna), strategijama uporabe pitanja i uporabi crteža. Unatoč preporuci provođenja samo jednog razgovora sa seksualno zlostavljanom djecom, odnosno izbjegavanja višestrukih ispitivanja, u praksi je to teže provedivo jer nerijetko osobe koje dolaze u profesionalni kontakt s djetetom nisu osposobljene niti spremne provesti cjelovit intervju. No, svaki stručnjak koji posumnja da je dijete (odgajatelj, učitelj, psiholog, socijalni radnik, liječnik) treba tu sumnju provjeriti putem razgovora s djetetom ili njegovim upućivanjem drugom kolegi (Sladović Franz, 2002.).

Sladović Franz (2002.) proces intervjuiranja opisuje kroz pet faza te napominje da će sam tijek, sadržaj i način vođenja ovisiti o stručnjakovom osobnom stilu rada s djecom i individualnim potrebama i specifičnostima djeteta. Ono što je važnije od striktnog prolaženja kroz svaku fazu je postupnost intervjuiranja – od stvaranja atmosfere povjerenja do prikupljanja podataka o zlostavljanju. Navedenih **pet faza intervjuja** uključuje: stvaranje povjerenja, početna pitanja o zlostavljanju, olakšavanje razgovora, prikupljanje detalja, završnu fazu.

Osnovni cilj **prve faze** je stvaranje ugodne atmosfere, uspostavljanja inicijalnog kontakta i odnosa s djetetom i procjena djetetovog razvojnog stupnja i razine razumijevanja. Stručnjak odnos gradi kroz usmjeravanje na neutralne teme djetetovog života kao što su škola, prijatelji, obitelj (ako se radi o nasilju izvan obitelji) te kratko predstavljanje sebe i svoje uloge. Obzirom da je spolno zlostavljanje kazneno djelo, djetetu se ne smije obećati tajnost informacija, već mu se mora reći tko ih može saznati i naglasiti da je to radi njegove sigurnosti koja nam je na prvom mjestu. Također, tijekom cijelog intervjuja nije dozvoljeno učiti dijete o pravilnim izrazima za spolne organe niti onome što bi odrasli morali ili što ne bi smjeli činiti djetetu (Sladović Franz, 2002.).

Djelovanje stručnjaka u **drugoj fazi** usmjereno je na poticanje djeteta na spontano progovaranje o eventualnom spolnom zlostavljanju. Dijete se može upitati što misli zašto je pozvano na ovaj razgovor, ako ne zna, potrebno mu je objasniti što je do njega dovelo, odnosno ispričati što je izazvalo sumnju u spolno zlostavljanje. Postavljanje pitanja o mogućem zlostavljanju razlikuje se ovisno o tome što je izazvalo sumnju:

dijete je izreklo nešto zbog čega se pojavila sumnja („Rekao si mi da je netko u tvojoj obitelji učinio nešto što nije smio... Hoćeš li mi reći nešto više o tome?“);

odrasla osoba je posumnjala („X mi je rekao da ne voliš kad ti ujak dolazi u posjet, reci mi nešto o svom ujaku/ o tome...“);

pojavi se tjelesni indikatori („Znaš li kako si se razbolio?“ Npr. u slučaju neobjašnjivih infekcija urinarno – genitalnog trakta);

ili promjene u ponašanju i raspoloženju („Što se dogodilo da si se počela tako iznenada ponašati?“ Npr. seksualizirano ponašanje).

Ako dijete ne odgovara na postavljena pitanja, razgovor se nastavlja o drugim temama te se ponovno vraća na spolno zlostavljanje, formulirajući pitanje na drukčiji način ovisno o načinu na koji se stvorila opravdana sumnja da je dijete spolno zlostavljano.

U **trećoj fazi** razgovora stručnjak kombinira različita vrsta pitanja, a s manjom djecom koristi igračke i druge kreativne materijale. Cilj je usredotočiti se na problem razgovora, ali bez pritiska i direktnog kontakata očima i dodirivanja (osim ako dijete ne pokaže potrebu za dodirrom). Pitanja postaju izravnija i poticajnija, ali nikako sugestivna, posebno kada se radi o detaljima spolnog zlostavljanja i počinitelju zlostavljanja. Korištenjem pretjerano sugestivnih pitanja dijete može davati netočne odgovore zbog iskrivljenja pamćenja ili da zadovolji ispitivača dok kod pretjerano slobodnog pričanja dijete može prešutjeti važne detalje o zlostavljanju. Pristup ispitivanju koji može olakšati djetetovo otvaranje, odnosno točno prikazivanje zlostavljanja uključuje postavljanje pitanja kojim se daje dopuštenje tj. poziva da govori o nečem manje ili više specifičnom. To se čini korištenjem:

direktnih pitanja („Je li te netko dirao po tijelu na način koji ti nije bio ugodan?“), otvorenim pitanjima s direktnim pitanjem na kraju („Neku djecu diraju osobe koje su im bliske, kao npr. netko u obitelji koga dobro poznaju, je li se tebi tako nešto dogodilo?“). Ako dijete pozitivno odgovori na neko od postavljenih direktnih pitanja, razgovor se dalje nastavlja otvorenim i poticajnim pitanjima te obrnuto, ako dijete na otvorena pitanja odgovori potvrdno („Neku djecu odrasli diraju po intimnim mjestima.“), sljedeće pitanje treba biti direktno. Generalno treba koristiti djetetove izraze za spolne organe i aktivnosti, izbjegavati duple negacije i pitanja koja počinju

sa „zašto“ jer mogu zvučati optužujuće. Rečenice trebaju biti kratke, a specifična pitanja sadržavati jednu misao. Važno je da stručnjak prepozna i reagira na djetetove emocije straha, tuge i krivnje kroz njihovo reflektiranje te mu na taj način pokaže suosjećanje. Ako se dijete krene povjeravati o zlostavljanju nikako mu se ne smije reći da će sve biti dobro jer to ne možemo znati, a u stvarnosti stvari nerijetko bar na neko vrijeme postaju i gore. Za poticanje djeteta na otkrivanje važna su i razdoblja slobodne igre uz upotrebu igračaka i kreativnih materijala te slikanje i crtanje, a posebno u razgovoru s mlađom djecom koja pokazuju strah. Uz razgovor i/ili igru s djetetom potrebno je i direktno opažati ponašanje djeteta radi potpune procjene posljedica zlostavljanja i zlostavljačkog iskustva. Pri tome pažnju treba obratiti na promjenu raspoloženja i ponašanja te koja ih tema uzrokovala, koje teme dijete izbjegava, koje emocije pokazuje i kakva mu je neverbalna komunikacija i dr.

U četvrtoj fazi, ako je dijete reklo ili pokazalo nešto zbog čega smo sigurni da je žrtva spolnog zlostavljanja, prikupljamo što više detalja kako bi se smanjila potreba za budućim intervjuima, odnosno kako bi oni što kraće trajali.

Tijek **završne faze** ovisit će o tome je li spolno zlostavljanje utvrđeno ili nije. Ako nije utvrđeno, neovisno je li sumnja otklonjena ili stručnjak sumnja i dalje, razgovor treba završiti davanjem informacija djetetu kome se može obratiti ukoliko mu se dogodi nešto od onoga o čemu se razgovaralo te uputama o prevenciji spolnog zlostavljanja (Sladović Franz, 2002.).

Ako je spolno zlostavljanje utvrđeno, djetetu treba pružiti potvrdu ispravnosti dijeljenja iskustva. Intervjuer treba istaknuti da prepoznaje emocionalni napor i teškoću kojoj je dijete tijekom intervjua bilo izloženo. Važno je dijete pripremiti na ono što ga u bližoj budućnosti očekuje kroz kratko navođenje i objašnjavanje nekoliko sljedećih koraka, npr. pregled pedijatra, razgovor s psihologom.

Također, u ovoj fazi stručnjak donosi odluku o načinu zaštite djeteta od daljnje traumatizacije (daljnjeg zlostavljanja ili psiholoških pritisaka) i osigurava sigurno i mirno okruženje za dijete koje isključuje bilo kakav kontakt s počiniteljem. Tener i Silbestrein (2019.) također ističu da je nakon seksualnog zlostavljanja od strane braće/sestara prvi zadatak osiguravanje fizičke i emocionalne sigurnosti dok je drugi stvaranje novog narativa za žrtve jer su često sklone samookrivljanju uslijed

pomiješanih osjećaja spram počinitelja i samog seksualnog odnosa, a treći suočavanje stručnjaka sa sivim slučajevima što se odnosi na intervencije tijekom kojih se nerijetko susreću sa žrtvama koje sebe tako ne doživljavaju zbog toga što su nezrele da bi bile svjesne devijantnosti djela, seksualne radnje su se dogodile dok su spavale ili ih percipiraju ugodnima. Usljed svega navedenog kod stručnjaka se stvara jaz između unutarnje i vanjske percepcije i nesigurnost kod donošenja terapijskih odluka.

U slučajevima unutarobiteljskog nasilja stručnjak procjenjuje koga je nužno izdvojiti iz obitelji – dijete ili počinitelja. Odluka će uvelike ovisiti o reakcijama drugog roditelja nakon obavijesti stručnjaka o mogućem spolnom zlostavljanju djeteta od strane člana obitelji. Drugi roditelj može u nevjerici i strahu poricati zlostavljanje te je u tom slučaju bolje izdvojiti dijete iz obitelji kod neke druge osobe drage djetetu (npr. tete, bake). Također, događaju se situacije u kojima roditelji otkriju da im je dijete seksualno zlostavljano, no ne poduzimaju daljnje korake radi procesuiranja slučaja i stručne pomoći djetetu pa nakon vraćanja djeteta u obitelj mogu utjecati na dijete na način da ono zaniječe prijašnji iskaz (Sladović Franz, 2002.). To se događa iz sljedećih razloga: boje se odbacivanja i stigmatizacije zajednice, nisu informirani o utjecaju i učincima seksualnog zlostavljanja na djecu, nemaju dovoljno znanja o tome kako se dijete osjeća i o njihovim iskustvima, zlostavljač može biti poznat obitelji, prijetiti roditelji, biti hranitelj, roditelj možda neće vjerovati djetetu, boje se neodobravanja zajednice, boje se pojaviti na sudu kao svjedoci i izbjegavaju izlaganje djeteta na sud, imaju kompleks inferiornosti, neznanje i nedostatak informacija, sebe krive za zlostavljanje, seksualno zlostavljanje djece smatra se tabuom i vole to više rješavati unutar obitelji (Motshegoa, 2011.). Ovi podaci upućuju na zaključak da edukacija socijalnih radnika osim na pružanje podrške žrtvama seksualnog zlostavljanja treba biti usmjerena i na ovladavanje tehnika i znanja za rad s roditeljima u situacijama kad postoji sumnja da im je dijete seksualno zlostavljano. Navedeno uključuje nužno savjetovanje s roditeljima i psihosocijalnu podršku radi stvaranja sigurnog okruženja u kojem će se roditelj otvoriti po pitanju spoznaja o seksualnom zlostavljanju vlastitog djeteta.

U literaturi se spominje još jedan tip otkrivanja koji se često zanemaruje, a to je kad se odrasli odluče povjeriti glede seksualnog zlostavljanja koje doživjeli u djetinjstvu. Odrasli pri otkrivanju takve tajne koju su godina skrivali, također mogu iste strahove

i brige kao dijete stoga je važno da nadležne institucije pruže adekvatan odgovor na razotkrivanje kod odraslih imajući na umu da zlostavljač možda još uvijek zlostavljanja neko dijete ili djecu, pogotovo ako je unutar obitelji (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2010.).

Istraživanje Mooney (2021.) pokazalo je da odrasli koji su bile žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu imaju loša iskustva sa socijalnim radnicima navodeći lošu interakciju sa socijalnim radnicima, uskraćenost za primanje potrebnih i traženih informacija što je rezultiralo strahom i neizvjesnošću, a sam proces je za žrtve bio razočaravajući i šokantan, praćen osjećajem da nakon što su konačno skupili hrabrost otkriti svoje iskustvo žrtve, ponovno postali žrtve - sustava.

Preživjeli navode nedostatke interakcije sa socijalnim radnicima: kašnjenje ili nedolazak na dogovoreni sastanak, fizičko okruženje u kojem su se sastanci održavali (hotelski bar, dječja igraonica), kašnjenje u obradi njihova otkrivanja i nejavljanje o poduzimanim radnjama, loša međuljudska interakcija i utjecaji tih interakcija.

Nedostaci primljene i tražene informacije od socijalnih radnika: nedostane informacije o procjeni, nedostatak i uskraćivanje informacija o tijeku postupka (što će se sljedeće dogoditi, kada će počinitelji biti obaviješteni, koliko će ih ljudi ispitivati) što je rezultiralo strahom i neizvjesnošću.

Žrtve izjavile da je postojao nedostatak profesionalizma ili kompetencije od strane socijalnih radnika: nisu se znali nositi sa situacijom koju su im iznosile, nedolazak na sastanak na dogovorene sastanke bez telefonske najave, nakon uzimanje početne izjave nisu se javljali mjesecima, osjećaj sumnje u istinitost navoda.

S druge strane, rezultati istraživanja Hester i Lilley (2017.) ukazuju na pozitivno iskustvo djece žrtava sa specijaliziranim službama koje su im pružile savjetovanje o seksualnom zlostavljanju. Navode da bez njihove podrške ne bi imale snage otići na sud te ne bi prijavile slučaj policiji. Ono što im se pokazalo ključno je vjerovanje i razumijevanje te primljena emocionalna podrška, kao i objašnjavanje i obavještavanje o tijeku kaznenog postupka (Hester i Lilley, 2017.).

4.3. Stavovi i iskustva stručnjaka sa seksualnim zlostavljanjem djece

Sustavan pregled istraživanja na temu seksualnog zlostavljanja djece u Hrvatskoj proveden je 2018. godine, a obuhvaćao je 23 istraživanja koja su se provodila u razdoblju 1990. do 2016. (Popović, 2018.). Glavni rezultati odnosili su se na istraživanja o prevalenciji seksualnog zlostavljanja s anonimnim upitnicima samoiskaza (n = 7), istraživanja o seksualnom zlostavljanju djece sa stručnjacima pomagačkih zanimanja koji rade s djecom (n = 9) te istraživanja o prijavljenim i potvrđenim slučajevima seksualno zlostavljanja djece (n = 7). Kategorija koja je provedena sa stručnjacima odnosila se na ispitivanje stavova, iskustva i potreba stručnjaka koji rade s djecom kako bi se procijenila prevalencija, ispitale okolnosti i kriteriji za prijavu te identificirale posebne obrazovne potrebe za stručnjake (Popović, 2018.). Na nacionalnom uzorku provedeno je svega sedam istraživanja, a glavni nalazi pokazali su da velik broj stručnjaka koji rade s djecom vjeruje u mitove o seksualnom zlostavljanju djece i nemaju dovoljno znanja o toj problematici, 15, 01% stručnjaka u djetinjstvu su i sami bile žrtve seksualnog zlostavljanja (Sladović, 1999., prema Popović, 2018.). Sličan rezultat pokazalo je inozemno istraživanje Nutall i Jackson (1994., prema Popović, 2018.) prema kojem je 13% muškaraca i 20% žena u reprezentativnom uzorku američkih kliničara prijavilo osobnu povijest seksualnog zlostavljanja. Pritom je važno je da stručnjaci preispitaju utjecaj osobnog iskustva zlostavljanja na vlastite reakcije i profesionalne odluke kroz redovnu superviziju i druge programe koji podržavaju kvalitetu rada s djecom žrtvama seksualnog nasilja (Pećnik i Bezenšek – Lalić, 2011.). Također, svi stručnjaci mentalnog zdravlja imaju i etičku obvezu poduzimanja odgovarajućih mjera kojima će osigurati da njihova prošlost i iskustva ne utječu na njihovu stručnu kompetentnost (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2010.).

Iako većina studija u ovoj kategoriji ne dopušta donošenje čvrstih i generaliziranih zaključaka zbog metode uzorkovanja ili vrlo niskih stopa odgovora, pokazuju da stručnjaci koji rade s djecom u Hrvatskoj vjeruju u uobičajene stereotipe o seksualnom zlostavljanju djece (Sladović, 1999., Šarić, 2011., Buljan Flander i sur., 2015., prema Popović, 2018.). Primjerice, rezultati istraživanja Buljan Flander i suradnika (2015., prema Popović, 2018.) čiji su uzorak činili stomatolozi pokazali su da 93% njih vjeruje

da su počinitelji obično stranci, 36,6% da svaki seksualni napad uključuje fizičku silu, a 24,8% liječnika i 23,1% pedijatara iz istraživanja Buljan Flander i suradnika (2008., prema Popović, 2018.) također smatra da seksualno zlostavljanje djece uvijek uključuje korištenje fizičke sile. Nadalje, 4% zdravstvenih djelatnika iz uzorka Šarić i suradnika (2011., prema Popović, 2018.) smatra da je jedini oblik seksualnog zlostavljanja djece onaj koji uključuje penetraciju dok isto smatra i 42,42% liječnika i 55,2% pedijatara iz istraživanja Buljan Flander i suradnika (2008., prema Popović, 2018.) 1% zdravstvenih djelatnika smatra da dodirivanje djetetovih genitalija nije oblik seksualnog zlostavljanja djece (Šarić i sur., 2011. prema Popović, 2018.), a 13,4% stomatologa da počinitelj može biti isprovociran djetetovim seksualiziranim ponašanjem (Buljan Flander i sur., 2015., prema Popović, 2018.). Važno je da stručnjaci pri razotkrivanju i prijavljivanju seksualnog zlostavljanja osvijeste vlastite mitove, ali i stavove o zlostavljanju djece te vrijednosti vezane uz integritet i granice obiteljskog funkcioniranja. Ponekad stavovi stručnjaka mogu biti u nesuglasju s prepoznavanjem i prijavljivanjem, primjerice: „Ponekad se jedino batinama može nešto djeci dokazati“, „I mene su tukli pa je sa mnom sve u redu“, „Dobro je djecu u obitelji podučavati seksualnosti, nema ničeg lošeg u pokazivanju golog tijela.“ Stručnjak, primjerice, može reći obitelji da je potrebno prijaviti zlostavljanje, a pritom osjećati i iskazivati nesigurnost i ambivalenciju što obitelj može osjetiti i ostati u uvjerenju da ne treba prijaviti. Stručnjak koji je osobno uvjeren da zlostavljanje treba prijaviti te na taj način to i prezentira čini cijeli proces lakšim i djelotvornijim za sve uključene (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2010.).

Rezultati pregleda hrvatskih istraživanja pokazali su da odgajatelji nešto više ocjenjuju svoje znanje o indikatorima seksualnog zlostavljanja djece i Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, nego učitelji u osnovnoj školi, iako i jedni i drugi ističu potrebu za unaprjeđenjem znanja i vještina (Trbus i sur., 2015., prema Popović 2018.). Naime, velik broj stručnjaka koji rade s djecom smatra da im nedostaje interdisciplinarno znanje i vještine prepoznavanja seksualno zlostavljanog djeteta (Sladović, 1999., Sunko i Židić, 2007., Buljan Flander i sur., 2008., Jordan i sur., 2012., prema Popović, 2018.). Prema Sunko i Židić (2007., prema Popović, 2018.) 36,2% učitelja razredne nastave nije dovoljno kvalificirano za provođenje preventivskih aktivnosti zlostavljanja djece, 33% njih zna da zavodljivo ponašanje

djeteta može biti indikativno za seksualno zlostavljanje, a manje od polovice da to mogu biti psihosomatski indikatori te ozljede i lezije na djetetovoj oralnoj membrani (Jordan i sur., 2012.). Marquez – Flores i suradnici (2016., prema Popović, 2018.) pronašli su slične rezultate u Španjolskoj. Istraživali su znanja i uvjerenja nastavnika o seksualnom zlostavljanju djece i utvrdili da više od polovice nastavnika nije prošlo nikakvu vrste obuke i da većina nije upoznata s metodama prepoznavanja zlostavljanja. Također, njihovo je istraživanje potvrdilo da učitelji vjeruju u neke uobičajene mitove o seksualnom zlostavljanju djece.

Reakcija stručnjaka na seksualno zlostavljanje ne ovisi samo o njihovim stavovima i znanju o problemu već i o tome u kojoj mjeri ima je jasno što im je činiti tj. koja je njihova profesionalna uloga (Sladović, 1998.). Hrvatski stručnjaci izrazili su da im nedostaje bolje objašnjenje njihove profesionalne uloge i zaštite u situacijama kada prijave sumnju na zlostavljanje (Sladović, 1999., Buljan Flander i sur., 2008., Šarić, 2011., prema Popović, 2018.). Prema Sladović (1999.), 25,5% stručnjaka pomažućih profesija ne znaju ništa ili vrlo malo o seksualnom zlostavljanju djece, njih 4,7% profesionalnu ulogu smatra potpuno nejasnom, a 96,8% njih izrazilo je želju za interdisciplinarnom edukacijom.

Iz navedenog pregleda možemo zaključiti da je u Hrvatskoj proveden vrlo mali broj istraživanja na temu seksualnog zlostavljanja djece općenito, a specifično u domeni stručnjaka pomažućih profesija koji rade s djecom ($n = 7$) dok ne postoji ni jedno istraživanje provedeno s djecom žrtvama ili odraslima koji su bile žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Predlažu se daljnja istraživanja sa žrtvama seksualnog zlostavljanja o iskustvu sa stručnjacima, zadovoljstvu dostupnim i pruženim uslugama i podrškom. Među stručnjacima zastupljeni su stereotipi i mitovi o seksualnom zlostavljanju djece, no pozitivno je što i sami prepoznaju da nemaju dovoljno znanja o tom fenomenu, odnosno indikatorima, vlastitoj i interdisciplinarnoj profesionalnoj ulozi, kao ni Protokolu te ističu potrebu za unaprjeđenjem znanja i vještina u navedenim segmentima.

Nadalje, rezultati istraživanja Moshogoa (2011.) pokazali su da je socijalnim radnicima potrebna forenzička obuka kako bi stekli određene vještine i tehnike za

intervjuiranje i rješavanje slučajeva seksualnog zlostavljanja djece. 9 od 28 socijalnih radnika (32,14%) prošlo je trening za postupanje u slučajevima seksualnog zlostavljanja, svih 9 potvrdilo je poboljšanje njihovog znanja o seksualnom zlostavljanju djece. Ovi nalazi također ukazuju na potrebu edukacije socijalnih radnika u pogledu savladavanja specifičnih tehnika i vještina koje su ključne u radu s djecom žrtvama seksualnog zlostavljanja, a sve kako bi žrtve dobile adekvatnu pomoć i podršku koja se pokazala ključna kod otkrivanja seksualnog zlostavljanja, njegove prijave i ustrajnosti privođenju kaznenog procesa kraju (Hester i Lilley, 2017.).

Stručna bi obuka trebala doprinijeti povećanju svijesti stručnjaka o specifičnim potrebama djece u smislu brige, pomoći, suosjećanja i pažnje te o važnosti brige za najbolji interes djece žrtava i svjedoka (Unicef, 2009.). Svaka je država dužna organizirati vlastiti program osposobljavanja za stručnjake koji rade s djecom žrtvama i svjedocima kaznenih djela sukladno nacionalnom sustavu i kaznenom postupku te stručnjacima pružiti priliku sudjelovanja u međunarodnoj obuci organiziranoj na regionalnoj razini. Takva bi obuka trebala biti prilagođena različitim profesijama, uključujući zdravstvene djelatnike, suce, policijske službenike, odvjetnike, tužitelje i socijalne radnike (Unicef, 2009.). Socijalni radnici imaju važnu ulogu u pružanju odgovarajuće podrške djeci žrtvama i svjedocima s obzirom na to da su, zbog prirode svojega posla, u jedinstvenom položaju da interveniraju u najboljem interesu djeteta (Unicef, 2009.). Novi nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i uznemiravanja za razdoblje 2022. do 2027. (dalje: Nacionalni plan) predviđa izradu i provođenje programa namijenjenu raznim profilima stručnjaka koji dolaze u kontakt s djecom žrtvama seksualnog zlostavljanja pa tako i socijalnim radnicima. Takvi programi stručnjacima pružaju potrebna znanja i vještine koji pridonose pravovremenom prepoznavanju potencijalnih problema žrtava, a samim time i pravovremenu reakciju na otkrivanje seksualnog nasilja. Kroz odgovarajući izobrazbu doprinose poboljšanju pristupa i kvalitete pružanja usluga žrtvama što za posljedicu ima utjecaj za smanjenje negativnih učinaka čina seksualnog nasilja na psihofizičko zdravlje žrtve. Naglasak se stavlja na organizaciju i provođenje višesektorskih programa izobrazbe radi usavršavanja i povezivanja znanja u svrhu zaštite žrtava, razvoj odgovarajućih interpersonalnih vještina potrebnih u komunikaciji sa žrtvom radi lakšeg prepoznavanja i odgovora na učinke koje seksualno zlostavljanje ima na žrtvu,

izobrazbu državnih službenika o načinima prepoznavanja seksualnog uznemiravanja i mogućnostima zaštite što doprinosi njihovoj većoj osviještenosti općenito o toj temi, postupanju unutar institucije i radu s građanima. Iz priloženog možemo zaključiti da je u novom Nacionalnom planu prepoznata važnost unaprjeđenja znanja i vještina stručnjaka radi unaprjeđenja zaštite žrtava seksualnog nasilja, no nije predviđeno značajnije poticanje međuresorne suradnje (kao niti Protokolom) na čiju manjkavost, primjerice, ukazuje Pravobraniteljica djece. Naime, za pravodobno poduzimanje mjera za zaštitu djece od seksualnog nasilja ključna je razmjena informacija između nadležnih tijela, a posebno između pravosudnih tijela i tijela koja su dužna osigurati zaštitu djece. Suradnja nadležnih tijela temelj je svih protokola koji se odnose na zaštitu djece od zlostavljanja te njeno neprovođenje implicira na upitno provođenje zadanih smjernica o postupanju u zaštiti djece (Izvešće pravobraniteljice za prava djece, 2022.). Tako naprimjer škole kao problem ističu neimanje dovoljno informacija o pokretanju postupka zbog čega ne mogu osigurati suspenziju osumnjičenog djelatnika dok državno odvjetništvo nije spremno na razmjenu informacija zbog „nejavnosti“ svog postupanja što je vrlo zabrinjavajuće jer se time pokazuje nerazumijevanje za dobrobit djece (Izvešće pravobraniteljice za zaštitu djece, 2022.). Kvalitetna međuresorna suradnja od iznimne je važnosti za razvoj i širenje mreže multidisciplinarnih timova za zaštitu djece od seksualnog i svih drugih oblika zlostavljanja što je pak baza za uspostavljanje Barnahusovog modela - Dječje kuće. Takav model podržava žrtve i/ili svjedoke nasilja, uključujući i seksualno zlostavljanje (Vijeće Europe, 2022.), a zasad ga u Hrvatskoj primjenjuje samo Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, specijalizirana ustanova za dijagnostiku i tretman djece i obitelji u vezi s psihičkim, fizičkim i seksualnim zlostavljanjem (Miklić, 2021.). Već spomenutim novim Nacionalnim planom predviđa se osnivanje takve specijalizirane ustanove, odnosno Mreže specijaliziranih servisa za rad sa svim žrtvama seksualnog nasilja i uznemiravanja, koji uključuju i uslugu savjetovališta u četiri regije. Prema dostupnim podacima, postoji potreba za unaprjeđenjem prilagođenog rada s žrtvama seksualnog zlostavljanja koji bi bio geografski rasprostranjen radi lakše dostupnosti i ujednačenog standarda s naglaskom na multidisciplinarni pristup svim žrtvama (Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje od 2022. do 2027., 2022.). Uspostavljanje takve mreže specijaliziranih

servisa predstavljao bi značajan pomak u unaprjeđenju sustava zaštite žrtava seksualnog zlostavljanja, a posebno djece kao najranjivije skupine.

5. ZAKLJUČAK

Pregledom literature uočeni su brojni znakovi prepoznavanja (indikatori) seksualnog zlostavljanja djece, no oni mogu biti pokazatelji i drugih trauma u djetinjstvu te unatoč brojnosti, mnoga djeca neće iskazati niti jedan indikator (Vrolijk – Bosschart i sur., 2017.), a posljedice zlostavljanja mogu imati trajne, negativne učinke na svim područjima djetetovog funkcioniranja (Alaggia i sur., 2017., Sesar i sur., 2021.). Seksualizirano ponašanje neprimjereno dobi i seksualno znanje pokazali su se specifičnijim indikatorima za seksualno zlostavljanje djece (Brilleslijper-Kater i sur., 2004., Brennan i McElvaney, 2020.), a depresivnost, anksioznosti i PTSP najčešćim posljedicama (Amado i sur., 2015., Adam i sur., 2018.). Ove spoznaje mogu pomoći stručnjacima koji se u svom radu susreću s djecom da pravovremeno prepoznaju znakove (potencijalnog) seksualnog zlostavljanja i reagiraju s ciljem njegova sprječavanja i zaštite djeteta.

Istraživanja provedena u domeni čimbenika koji utječu na razotkrivanje pretežno su usmjerena na barijere, no unatoč tome identificirani su i ključni facilitatori koji potiču otkrivanje (Lemaigre i sur., 2017.). U ovom radu oni su promatrani kroz prizmu ekološkog teorijskog okvira te su rezultati istraživanja pokazali da su najčešće barijere otkrivanju na intrapersonalnoj razini sram i samookrivljanje, a na intrapersonalnoj i interpersonalnoj razini strah od negativnih posljedica, odnosno strah da im se neće vjerovati i da se ništa po tom pitanju neće poduzeti (Collin - Ve'zina i sur., 2015., Alaggia i sur., 2017.), dok su na razini šireg društvenog konteksta najčešće barijere: stigmatizirane društvene percepcije, negativno etiketiranje žrtava seksualnog zlostavljanja te tabui koji se odnose na seksualnost i govorenje o seksualnosti temeljem kulturnih normi (Collin - Ve'zina i sur., 2015.). Prema rezultatima istraživanja najčešći facilitatori koji potiču otkrivanje su shvaćanje da iskustvo zlostavljanja nije normalno, pristup osobi od povjerenja i očekivanje da će im se vjerovati, kao i izravno ispitivanje djeteta da o zlostavljanju uz pružanje emocionalne podrške tj. aktivnog slušanja

(Brennan i McElvaney, 2020.). Obzirom na navedene rezultate važno je da stručnjaci pri sumnji na zlostavljanje kreću iz pozicije vjerovanja te se u istraživačkom intervjuu s djetetom vode načelima savjetovanja, odnosno aktivnog slušanja uz kontinuirano pružanje emocionalne podrške u svrhu stvaranja sigurnog okruženja za dijete i smanjivanja njegove daljnje traumatizacije i reviktimizacije.

Navedene spoznaje važne su za razumijevanje iskustava žrtava i njihovih razloga nerazotkrivanja zlostavljanja od strane stručnjaka budući da nisu provedena nacionalna istraživanja s djecom žrtvama, a podaci provedenih istraživanja dobivenih samoiskazom pokazuju da stručnjacima nedostaju potrebna znanja i vještine iz ovog područja (Popović, 2018.). Konkretnije, nemaju dovoljno znanja pojavnim oblicima, indikatorima, protokolu postupanja, no pozitivno je da sami uviđaju problem i ističu potrebu za unaprjeđenjem interdisciplinarnog znanja i suradnje, razjašnjavanja profesionalne uloge, zaštite kod prijave sumnju na seksualnog zlostavljanja djece te vještina prepoznavanja i vođenja intervjua. Znanja i stavovi stručnjaka, ali i djece o seksualnosti primjerenoj razvoju, dozvoljenim i nedozvoljenim dodirima, o tome što učiniti u slučaju seksualnog zlostavljanja ključna su za pravovremenu reakciju i otkrivanje seksualnog zlostavljanja djece, kao i prevenciju njihove dodatne traumatizacije. Shodno tome, tema seksualnog zlostavljanja djece trebala biti uvrštena u nastavne planove i programe sveučilišta koja obrazuju buduće stručnjake pomažućih profesija, institucije u kojima stručnjaci djeluju te kao obvezni dio seksualnog odgoja u hrvatskim školama. Također, preventivni programi trebali bi biti usmjereni i prema široj društvenoj zajednici s ciljem podizanja svijesti o seksualnom zlostavljanju djece, smanjenja društvene stigme i promicanja empatije prema žrtvama. Na posljetku, takvi bi preventivni programi mogli potaknuti žrtve na otkrivanje iskustva seksualnog zlostavljanja čime bi se ubrzao proces njihove zaštite i pružanja stručne podrške, procesuiranja počinitelja te u konačnici zaštitile potencijalne buduće žrtve seksualnog zlostavljanja.

LITERATURA

1. Adams, J., Mrug, S. i Knight, D. C. (2018). Characteristics of child physical and sexual abuse as predictors of psychopathology. *Child Abuse and Neglect*, 86, 167–177.
2. Alaggia, R. (2004). Many ways of telling: expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure. *Child Abuse and Neglect*, 28(11), 1213–1227.
3. Alaggia, R., Collin-Vézina, D. & Lateef, R. (2017). Facilitators and Barriers to Child Sexual Abuse (CSA) Disclosures. *Trauma, Violence, & Abuse*. 20(2), 1-24.
4. Amado, B. G., Arce, R. i Herraiz, A. (2015). Psychological injury in victims of child sexual abuse: A meta-analytic review. *Psychosocial Intervention*, 24(1), 49-62.
5. Augusti, E.-M. i Myhre, M. C. (2021). The Barriers and Facilitators to Abuse Disclosure and Psychosocial Support Needs in Children and Adolescents Around the Time of Disclosure. *Child Care in Practice*, 1–16.
6. Bauer, K. (2006). *Nasilje u obitelji*. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi.
7. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Brennan, E. i McElvaney, R. (2020). What Helps Children Tell? A Qualitative Meta-Analysis of Child Sexual Abuse Disclosure. *Child Abuse Review*, 29(2), 97-113.
9. Brilleslijper-Kater, S. N., Friedrich, W. N. i Corwin, D. L. (2004). Sexual knowledge and emotional reaction as indicators of sexual abuse in young children: theory and research challenges. *Child Abuse and Neglect*, 28(10), 1007–1017.
10. Buljan Flander G. i Ćosić I. (2003). Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Psihološka medicina*, 51(9), 122-124.

11. Collin-Vézina, D., Sablonni, D. L., Palmer, A. M. i Milne, L. (2015). A preliminary mapping of individual, relational, and social factors that impede disclosure of childhood sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 43, 123–134.
12. Čorić, V., Buljan Flander, G. i Štimac, D. (2009). Seksualno zlostavljanje djece: dijagnostička obrada i čimbenici koji utječu na razotkrivanje. *Paediatrica Croatica*, 52 (4), 263 – 266.
13. Easton, S. D. i Kong, J. (2017). Mental health indicators fifty years later: A population-based study of men with histories of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, (63), 273–283.
14. Easton, S. (2019). Childhood disclosure of sexual abuse and mental health outcomes in adulthood: Assessing merits of early disclosure and discussion. *Child Abuse and Neglect*, 93, 208-214.
15. Gagnier, C. i Collin-Vézina, D. (2016). The disclosure experiences of male child sexual abuse survivors. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(2), 221–241.
16. Gewirtz-Meydan, A. i Finkelhor, D. (2019). Sexual Abuse and Assault in a Large National Sample of Children and Adolescents. *Child Maltreatment*, 25(2), 203-214.
17. Hester, M. i Lilley, S.-J. (2017). More than support to court. *International Review of Victimology*, 24(3), 313–328.
18. Katz, C., Tsur, N., Nicolet, R., Klebanov, B. i Carmel, N. (2020). No way to run or hide: Children's perceptions of their responses during intrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 106, 104541.
19. Kazneni zakon, *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21.
20. Kokot, I. (2015). Temeljne odrednice kriminalističkih postupanja u vezi sa sadržajem spolnog iskorištavanja djece na računalnom sustavu ili mreži u Republici Hrvatskoj. *Zagrebačka pravna revija*, 4(2), 231-259.
21. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog nasilja. *Narodne novine*, br. 10/07.
22. Lahtinen, H., Laitila, A., Korkman, J. i Ellonen, N. (2018). Children's disclosures of sexual abuse in a population-based sample. *Child Abuse and Neglect*, 76, 84-94.

23. Lemaigre, C., Taylor, E. P. i Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse and Neglect*, 70, 39–52.
24. London, K., Bruck, M., Wright, D.B. i Ceci, S.J. (2008). Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers, *Memory*, 16(1), 29-47.
25. Manay, N. i Collin-Vézina, D. (2019). Recipients of children's and adolescents' disclosures of childhood sexual abuse: A systematic review. *Child Abuse and Neglect*, 116(2), 104192.
26. Mamula, M., Popadić, D., Mihaljević, K., Hojt Ilić, A., Peto Kujundžić, L., Kolega M., Bićanić, J. i Drožđan – Kranjčec, A. (2020). *Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.
27. Miklič, N. (2021). BARNAHUS – Children's house in Slovenia; Comprehensive concept of treatment of a child victim of sexual abuse in the criminal proceedings. *Kriminalistička teorija i praksa*, 8(2/2021.), 85-97.
28. Mooney, J. (2021). How Adults Tell: A Study of Adults' Experiences of Disclosure to Child Protection Social Work Services. *Child Abuse Review*, 30(3), 193-209.
29. Morrison, S. E., Bruce, C. i Wilson, S. (2018). Children's Disclosure of Sexual Abuse: A Systematic Review of Qualitative Research Exploring Barriers and Facilitators. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(2), 176–194.
30. Motshegoa, M. J. (2011). *The role of the social worker in motivating parents to disclose the sexual abuse of their child*. Doctoral dissertation, North-West University.
31. Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje od 2022. do 2027. godine. Posjećeno 3.2.2023. na mrežnoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=22739#_Toc105403

32. Odeljan, R. (2018). *Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece*: Priručnik za stručnjake. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
33. Pećnik, N. i Bezenšek-Lalić, O. (2011). Does social workers' personal experience with violence in the family relate to their professional responses, and how? *European Journal of Social Work*, 14(4), 525–544.
34. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2010). *25 pitanja (i odgovora) za stručnjake o postupcima pri otkrivanju zlostavljanja djece*. Posjećeno 15.2.2023. na mrežnoj stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/25-pitanja-i-odgovora/>
35. Popović, S. (2018). Seksualno zlostavljanje djece u Hrvatskoj: Sustavan pregled istraživanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(1), 5-37.
36. Pravobranitelj za djecu (2022). Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu 2021. Posjećeno 7.2.2023. na mrežnoj stranici Hrvatskoga sabora: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2022-04-01/154306/IZVJ_PRAVOBRANITELJ_DJECA_2021.pdf
37. Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, *Narodne novine*, br. 70/2018.
38. Pulverman, C. S., Kilimnik and, C. D. i Meston, C. M. (2018). The Impact of Childhood Sexual Abuse on Women's Sexual Health: A Comprehensive Review. *Sexual Medicine Reviews*, 6(2), 188–200.
39. Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse (2017). Final report, Volume 4: *Identifying and disclosing child sexual abuse*. Commonwealth of Australia.
40. Russell, D., Higgins, D. i Posso, A. (2020). Preventing child sexual abuse: A systematic review of interventions and their efficacy in developing countries. *Child Abuse and Neglect*, 102.
41. Sivagurunathan, M., Orchard, T., MacDermid, J. C. i Evans, M. (2018). Barriers and facilitators affecting self-disclosure among male survivors of child sexual abuse: The service providers' perspective. *Child Abuse and Neglect*, 88, 455-465.

42. Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. i Galić, R. (2021). Seksualno zlostavljanje djece: Teorijsko – empirijski pregled i sustavna prevencija u Hrvatskoj. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(8), 19-45.
43. Sesar, K., Dodaj, A. i Šimić, N. (2021). *Zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
44. Sladović, B. (1998). Znanje, iskustvo i potrebe stručnjaka u radu sa spolno zlostavljanom djecom. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 5, 27–39.
45. Sladović, B. (1999). Stavovi hrvatskih stručnjaka prema spolnom zlostavljanju djece. *Društvena istraživanja*, 8 (5–6), 843–862.
46. Sladović Franz, B. (2002). Početni intervju s djetetom u slučajevima sumnje na seksualno zlostavljanje. *Ljetopis socijalnog rada*, 9(2), 283-294.
47. Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R. A. i van Ijzendoorn, M. H. (2015). The prevalence of child maltreatment across the globe: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, 24(1), 37–50.
48. Şimşek S., Kaplanb I., Uysalc C., Yüksela T. i Alac R. (2016). The Levels of Cortisol, Oxidative Stress, DNA Damage in the Victims of Childhood Sexual Abuse: A Preliminary Study. *Journal od Child Sexual Abuse*, 25(2), 175-184.
49. Tang, K., Qu, X., Li, C. i Tan, S. (2018). Childhood sexual abuse, risky sexual behaviors and adverse reproductive health outcomes among Chinese college students. *Child Abuse and Neglect*, 84, 123–130.
50. Tener, D., i Silberstein, M. (2019). Therapeutic interventions with child survivors of sibling sexual abuse: The professionals' perspective. *Child Abuse and Neglect*, 89, 192–202.
51. Thekla F. Vrolijk-Bosschaart, Sonja N. Brilleslijper-Kater, Marc A. Benninga, Ramón J. L. Lindauer i Arianne H. Teeuw (2018). Clinical practice: recognizing child sexual abuse — what makes it so difficult? *European Journal od Pediatrics*, 177(9), 1343-1350.
52. UNICEF (2009). *Priručnik za stručnjake i donositelje odluka o pravosudnim pitanjima koja uključuju djecu žrtve i svjedoke kaznenih djela*. Posjećeno 15.2.2023. na mrežnoj stranici Unicef Hrvatska: <https://www.unicef.org/croatia/media/651/file/Priru%C4%8Dnik%20za%20st>

[ru%C4%8Dnjake%20i%20donositelje%20odluka%20o%20pravosudnim%20pitanjima%20koja%20uklju%C4%8Dju%20djecu%20%C5%BErtve%20i%20svjedoke%20kaznenih%20djela.pdf](#)

53. UNICEF (2015). *Analiza stanja prava djece u Hrvatskoj*. Posjećeno 15.2.2023. na mrežnoj stranici Unicef Hrvatska: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Sitan-Prava-djece-10_14-FIN-1.pdf
54. Vijeće Europe (2007). *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja*. Posjećeno 3.1.2023. na mrežnoj stranici Vijeća Europe: <https://rm.coe.int/168046e1d1>
55. Vijeće Europe (2022). Posjećeno na mrežnoj stranici Vijeća Europe: <https://www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day>
56. Vrolijk-Bosschaart, T. F., Brilleslijper-Kater, S. N., Widdershoven, G. A. M., Teeuw, A. H., Verlinden, E., Voskes, Y., i Lindauer, R. J. L. (2017). Psychosocial symptoms in very young children assessed for sexual abuse: A qualitative analysis from the ASAC study. *Child Abuse and Neglect*, 73, 8–23.
57. Ujedinjeni narodi (2017). *Glossary on Sexual Exploitation and Abuse*. Posjećeno 19.3.2022. na mrežnoj stranici Ujedinjenih naroda: <https://hr.un.org/materials/un-glossary-sexual-exploitation-and-abuse-english>
58. Wallis, C. R. D. i Woodworth, M. D. (2020). Child sexual abuse: An examination of individual and abuse characteristics that may impact delays of disclosure. *Child Abuse and Neglect*, 107, 104604.
59. World Health Organization (2003). *Guidelines for medico – legal care for victims of sexual violence*. Posjećeno 3.1.2023. na mrežnoj stranici Svjetske zdravstvene organizacije: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42788/924154628X.pdf?sequence=1>